

Hugo Salmela

Punaisen pohjoisen rintaman ylipäällikkö. v. 1918

SELVITYSTÄ LUKIJALLE

Tämä tutkielma on syntynyt jo v. 1938—39. Toimin silloin sotahistorian opettajana kadettikoulussa ja halusin syventyä alkuperäisten lähteiden valossa vapaussotamme punaisen puolen toimintaan. Minusta tuntui, että vapaussotaamme käsittelevässä kirjallisuudessa ei kaikkia asioita ollut esitetty täysin puolueetomassa valossa. Lukemattomat tunnit työskentelin arkistossa pölyisten asiakirjanippujen parissa totuutta etsien. Tähän aikaan Sotatieteellinen Seura julisti kirjoituskilpailun, jossa oli aiheena mm. "Hugo Salmela, hänen suunnitelmansa ja toimintansa Tampereen puolustuksessa". Samalla kun tutkin arkistoja, panin muistiin löytämäni Salmelaa koskevat tiedot siinä mielessä, että laatisin niistä tutkielman, mikäli aineistoa kertyisi riittävästi.

Näin sai alkunsa tämä työ. Aineistoa karttui, ei tosin tarpeeksi, mutta riittävästi tutkielman kokoon panemiseksi. Täydentäviä tietoja löysin jonkin verran myös kirjallisuudesta. Jätin tutkielman kesällä v. 1939 Sotatieteelliselle Seuralle arvosteltavaksi.

Näihin aikoihin alkoivat synkät pilvet kerääntyä Euroopan taivaalle. Aavisteltiin, että myrsky voisi kohdata myös meidän maatamme, ja se aiheutti kiireellisen toiminnan niiden aukkojen paikkaamiseksi puolustuslaitoksessamme, joita siihen syystä tai toisesta oli vuosien mittaan syntynyt. Tähän hyörinään hukkuivat Sotatieteellisen Seuran kirjoituskilpailukin.

Sodan aikana sain tietää, että tutkielmani oli joutunut hukkaan. Otaksuttiin sen tuhoutuneen Helsingin pommituksessa. Onneksi siitä oli kaksoiskappale jäljellä, mutta sen takavarikoi Valtiollinen poliisi syksyllä 1945. Yritin saada sen takaisin, mutta turhaan. Lopuksi ilmeni, että tutkimus oli "selvittämättömällä tavalla" hävinnyt Valpon kassakaapista. Myöhemmin selvisi, että tutkimuksen toinen alkuperäiskappale olikin säilynyt seuran arkistossa, ja toisenkin, takavarikoidun, palautti Valpo viimeisenä päivänä ennen lakkauttamistaan. Jätän tutkielmani nyt lukijalle hieman lyhennettynä, mutta muuten alkuperäisessä muodossaan. Viimeksimainittua seikkaa korostan siksi, ettei minua voitaisi syyttää konjunktuurihistorioitsijaksi, koska tutkimuksessani esittäytyy punaisten toiminta toisessa ja näille edullisemmassa valossa, kuin mihin yleensä on totuttu.

Ne lähteet, jotka punakaartin toiminnan tutkijalle tarjoutuvat, kuten punaisten asiakirjakokoelmat, puhelinsalakuuntelijoiden muistiinpanot sekä erinäiset kuvaukset ja teokset, ovat varsin puutteellisia ja väritettyjäkin. Erikoisesti arkistoaineistosta on vain osa jäänyt tutkijan käytettäväksi. Näin ollen on totuuden löytäminen varsin vaikeata. Niinpä onkin täysin ymmärrettävää, että tässäkin tutkimuksessa on suuria aukkoja. Eräissä kohdin on saatettu harhautua vääriin johtopäätöksiinkin, mutta jos tutkimus kokonaisuudessaan on omiaan edistämään lopullisen totuuden löytämistä, on tarkoitus saavutettu.

Kielelliset kankeudet ja muut heikkoudet suokoon lukija anteeksi. Mikäli hän huomaa asiallisia virheitä tai voi antaa lisävalaistusta käsiteltyihin kysymyksiin, ottaisin huomautukset ja selvitykset mitä suurimmalla kiitollisuudella vastaan. Onhan kysymys historiallisten arvojen pelastamisesta ja niiden säilyttämisestä tuleville sukupolville.

———— * ————

Omistan tämän tutkimuksen v. 1918 vakaumuksensa puolesta kaatuneille suomalaisille sotureille riippumatta siitä, kummalla puolella he taistelunsa taistelivat.

Kuopiossa 26. 6. 1952.

E. W. KUKKONEN
Yleisesikuntaeverstiluutnantti

Elettiin syksyä 1917. Vallankumouksen raskaat mainingit velloivat maanosaamme. Valtakuntia hajosi ja uusia syntyi. Sorretut kansakunnat katsoivat hetken otolliseksi vapautua sortajistaan. Luhistuvan tsaari-Venäjänsä liepeillä pala toisensa jälkeen irtaantui vanhasta valtiosta.

Niinpä Suomikin, joka runsaat sata vuotta oli elänyt erikoisasemassaan suuren Venäjän varjossa, katsoi, että se oli nyt riittävän kypsä ottaakseen kohtalonsa ohjat omiin käsiinsä. Kaikkia suomalaisia elähdytti tällöin yksi ainoa aate: vapaus. Mutta vain tähän saakka pysyttiin yksimielisinä. Uudet poliittiset ajatussuunnat saivat jalansijaa, ja alettiin riidellä siitä, mille pohjalle vapaus oli rakennettava, oliko omaksuttava kansallinen vai kansainvälinen linja. Vallankumouksen hurma oli pannut ihmisten päät sekaisin. Eri aatesuunnat törmäsivät toisiaan vastaan. Kansa alkoi hakeutua eri leireihin, punaiseen, kansainväliseen, ja valkoiseen, kansalliseen. Kävi yhä ilmeisemmäksi, että vain väkivallalla pystyttäisiin saamaan ratkaisu aikaan. Molemmiin puolin alettiin hankkia aseita. Perustettiin vapaaehtoisia taistelumuodostelmia, punakaarteja ja suojeluskuntia, joita ryhdyttiin aluksi salassa, sitten yhä julkisemmin harjoittamaan. Muutenkin kiihtyneitä mieliä kiihoittivat vielä vastuuttomien aineiden aikaansaamat häiriöt, levottomuudet ja väkivallanteot. Viha, kateus ja yksityinen kosto saivat jalansijaa. Ne panivat hitaan suomalaisen veren yhä nopeampaan liikkeeseen. Intohimot pääsivät valloilleen. Vähemmän vastuuntuntoiset ainekset nousivat vähitellen pinnalle, kuten tällaisissa olosuhteissa yleensä käy. Kaikki edellytykset kansalaissodan syttymiselle olivat olemassa.

Varsinkin punaisessa leirissä joutuivat useimmat vanhoista johtajista taka-alalle ja tilalle nousi kokonaan uusia, tuntemattomia nimiä, joukossa paljon onnenonkijoitakin. Useimmat punaisista johtajista olivat kuitenkin lähteneet mukaan aatteellisista syistä. He halusivat vakaasti luoda paremman yhteiskunnan poistamalla ne epäkohdat ja epäoikeudenmukaisuudet, jotka he olivat yhteiskuntarakenteessa havainneet ja joiden vaikutusta he itsekin elämässään olivat joutuneet kokemaan. Mutta tähän pyrkimykseen liittyi usein viha parempiosaisia kohtaan. Minkälaisen tulevan ihanneyhteiskunnan tulisi olla, sitä he eivät paljoa ajatelleet. Ensin oli murskattava vanha, sitten

kyllä olisi aikaa tuumia, mitä tilalle rakennettaisiin. Punaisten johtomiesten joukossa ei ollut yhtään suurta teoreetikkoa, joka olisi pystynyt selvästi hahmottelemaan päämäärän, johon olisi pyrittävä. Koko toiminta pohjautui epämääräisiin iskulauseisiin, joilla kyllä massat saatiin liikkeelle, mutta joilla ei ollut sen suurempaa kanta-vuutta.

Erikoisesti punakaartin rintamapäälylystyö eli tässä mielessä vaisto-jensa varassa. Eivät he aina olleet selvillä, mitä varten sotapolulle oli lähdetty, enempiä kuin niistä poliittisista vankkureistakaan, joita vetämään heidät oli valjastettu. He uskoivat ajavansa oikeaa asiaa ja sillä hyvä. Useimmat heistä olivat kunnan miehiä, mutta opillista sivistystä ja sotilaskoulutusta saamattomina heiltä puuttui mahdollisuudet selviytyä vaativista johtajan tehtävistään. Sitä paitsi he elivät niiden massojen armoilla, jotka olivat heidät asemaansa kohottaneet. Täytyi olla synnynnäinen johtajapersoonallisuus, joka näissä olosuhteissa pystyi säilyttämään asemansa.

Kirjallisuudessa on punaisesta päälylystyöstä kuten miehistöstäkin pyritty antamaan vääristetty käsitys. Kuitenkin he yleensä olivat aivan tavallisia suomalaisia miehiä, monet varsin korkeamoraalisia, tunnollisia ja aatteelleen uskollisia. Sopii kysyä, mistä olisi vuoden 1917 myllerryksessä tullut se hyvä paimen, joka olisi erottanut lampaat toiseen ja vuohet toiseen karsinaan! Samoja suomalaisia oli barrikadin molemmin puolin.

Vuosien 1917—18 tapahtumiin liittyy paljon sellaista, josta jälki-maailma tuskin koskaan pääsee yksityiskohdista selville. Vihan ja kostonhimon aiheuttamat tihutyöt, murhat, tuhopoltot, jopa kidutukset onkin parempi jättää unholaan kansan sielun tervehdyttämisen nimessä, vallankin kun niitä tapahtui molemmin puolin. Ne ovat häpeäpilkkuja Suomen kansan historiassa. Paljon järkyttäviä ihmis-kohtaloita loputtomine kärsimyksineen vierailta mailta on myös häipynyt suureen tuntemattomuuteen, eikä niiden selvittämiseen enää ole mahdollisuuksia. Mutta kaikki se positiivinen, nostattava, joka on omiaan antamaan pienelle kansalle elinvoimaa ja kestävyyttä ole-massaolonsa kamppailussa, olisi kuitenkin näiden vaikeiden vuosien tapahtumista pyrittävä pelastamaan. Historiallinen tutkimuksemme on paljon laiminlyönyt erityisesti punaisen puolen tapahtumien selvittä-

misessä. Käsillä oleva tutkimus koettaa omalta vaatimattomalta osaltaan korjata tätä laiminlyöntiä. Se kertoo eräästä punaisesta sotapäälliköstä, hänen elämästään ja toiminnastaan noina kohtalokkaina vuosina 1917—18 sekä hänen järkyttävästä lopustaan suurten ratkaisutaistelujen aikana. Tämä mies oli nimeltään *Hugo Salmela*. Hänen elämänkaarensa on paljon yhtymäkohtia monen muun punapäällikön elämänkaaren kanssa. Sen vuoksi hän soveltuu hyvin esimerkiksi, kun halutaan luoda käsitys kansalaissodan velvollisuudentuntoisesta, aatteelleen uskollisesta suomalaisesta punapäälliköstä, jollaisia sentään punaisen sotajoukon päällystössä oli useita.

* —————

Vallankumousten melskeet ovat aina kohottaneet pinnalle miehiä, joiden olemassaoloa aikaisemmin tuskin on huomattu. He ilmestyvät meteorin tavoin, loistavat ja sammuvat yhtä äkkiä kuin ilmestyivätkin.

Tästä säännöstä ei tee poikkeusta Hugo Salmelakaan, joka tavallisesta työmiehestä kohosi punaisen Pohjoisen rintaman ylipäälliköksi sotavuonna 1918. Hän syntyi kesäkuun 13. p:nä v. 1884 Parikkalassa ja oli siis vasta 33-vuotias joutuessaan hoitamaan korkeaa tointaan. Mitään opillista sivistystä hän ei ollut saanut. Jo nuorena Salmela siirtyi Kotkaan, jossa aherteli lautatarhatöissä tavallisena sekatyömiehenä. Työväen poliittisiin rientoihin hän ei ottanut osaa, sillä hänen harrastuksensa suuntautuivat muualle. Niukat vapaa-aikansa hän käytti itseopiskeluun, mutta erikoisesti hän oli innostunut näyttämötaiteeseen. Kotkan Työväen teatteri luki hänet noin 10 vuoden aikana etevimpien näyttelijöittensä joukkoon. V. 1917 hänet valittiin Kymin Työväen seuranäyttämön johtajaksi. Täällä hän myös liittyi punakaartiin. Vallankumouksen virta tempasi hänet yhdessä monen muun kanssa vastustamattomalla voimalla mukaansa. Yleistä luottamusta nauttivana hän alusta alkaen joutui päälliköntehtäviin. Ei liene sattuma, että useat punakaartin päälliköistä olivat näyttelijöitä. Heillähän oli parhaat mahdollisuudet »eläytyä» osaansa. Korkeassa asemassa olevan henkilön on aina osattava näytellä, vaikkapa hän olisi ammattitaitoinenkin. Mitä enemmän ammattitaidosta puuttuu, sitä suuremmaksi tulee näyttelemisen merkitys. Hugo Salmela

oli sotilaana aivan ammattitaidoton. Mutta hänellä oli näyttelämistäidon ohella luontaisia sotilaallisia avuja, jotka ennen pitkää kohottivat hänet punakaartin johtavimpiin asemiin. — Hugo Salmela oli myös naimisissa ja kahden pojan isä. Pakolaisvirran mukana siirtyi Salmelan perhe Venäjälle, jossa se sortui vallankumouksen melskeisiin — sama kohtalo, joka niin usean paenneen punaperheen osaksi tuli.

Ne niukat tiedot, jotka Salmelasta ovat jälkimaailmalle säilyneet, osoittavat epäämättömästi hänen toimineen puhtaasta vakaumuksesta. Hän uskoi, kuten valtaosa punasotilaistakin, taistelevansa paremman yhteiskunnan puolesta. Puolue teoriat olivat hänelle hämäriä, mutta usko asiansa oikeuteen piti hänet paikoillaan vielä silloinkin, kun tilanne jo oli epätoivoinen.

Epäilemättä Hugo Salmela kuului Kymin punakaartiin jo heti sen perustamisesta alkaen. Ensi kerran tapaamme maininnan hänestä Kotkan rykmentin pataljoonan ja komppanianpäällikköiden kokouksen pöytäkirjassa 13. päivältä marraskuuta 1917, siis suurlakon aattona. (Valt.ark. 118). Tästä asiakirjasta selviää, että mainitun rykmentin päällikkönä toimi tähän aikaan Ali Aaltonen, joka kokouksessa johti puhetta. Sihteerinä toimi Hugo Salmela edustaen samalla Kymiä *Kotkan rykmentin III pataljoonan päällikön* ominaisuudessa. Pöytäkirjassa on muutamia kiintoisia kohtia, jotka kannattaa esittää:

»3 §. — Kuultiin Kymin pataljoonan päällikön selostus pataljoonan työstä, silloinkuin rykmentti joutuu sotakannalle. Selostus oli seuraava. Vallataan Karhulan asema, samoin Karhulan sähköasema ja Kymissä olevat sentraalit. Samoin Korkeakosken sähkölaitos. Poliisi asemat, Kansallispankin konttori. Kunnan tila Vaivaistalo. Selostus hyväksyttiin.»

Kun Ali Aaltonen tämän jälkeen oli antanut samantapaisen selostuksen Kotkan punakaartin suunnitelluista tehtävistä ja voimien jaosta Kotkan valtaamiseksi, päätettiin, että »Kouvolaan lähetetään Kotkasta yksi pataljoona ja Kymistä 2 komp., hyökkääväksi sikäläiselle kaartille avuksi.» — Pöytäkirja jatkuu:

10 §. Kymin armeijan komentantiksi puheenjohtaja ehdotti Hugo Salmelan joka hyväksyttiin yksimielisesti.»

»11 §. — Rykmentin päällikkö pyysi kokoukselta päästä Kouvolaan lähetettävän hyökkäyspataljoonan komentajaksi joka kokous yksimielisesti hyväksyttiin . . .»

Hugo Salmelasta tehtiin näin Kymin punakaartin korkein päällikkö. Hänellä oli esitettävänä jo suunnitelmakin joukkojen toimintaa varten. Kokouksen 11 § on mielenkiintoinen. Se osoittaa punakaartin yhdistysluonteen, sillä rykmentin päällikönkin oli hankittava kokouksen suostumus voidakseen panna aikomuksensa täytäntöön. Niin entinen upseeri kuin olikin, ei Ali Aaltonen näytä ymmärtäneen sotilaallisten komentosuhteiden merkitystä, koskapa hän ei pyrkinyt luomaan järjestystä edes omaan rykmenttiinsä tässä suhteessa. Hugo Salmelalla ei ollut paljon oppimista komentajaltaan!

Seuraavan kerran tapaamme Hugo Salmelan nimen eräässä valtakisjassa 15. 11. 17. Salmela oli nyt ryhtynyt aseistamaan kaartiaan ja lähettänyt 6 miestä Kotkaan noutamaan aseita ja ampumatarvikkeita. 30 kivääriä ja 30 patruunaa kivääriä kohti saatiinkin. (Valt.ark. 218).

Kotkan kunnallisneuvoston toimeenpanevan komitean päiväkirjasta tapaamme 17. 11. 17 merkinnän, josta ilmenee, että Salmelan oli onnistunut järjestää Kymin punakaartin muonitus Kymin kunnan elintarvekomitean välityksellä. (Valt.ark. 217). Saman lähteen mukaan oli Salmela 19. 11. 17 välittänyt erään punaisen ylijohdon sähkösanoman Kotkaan. Tämä osoittaa, että hänet oli jo "huomattu" ylemmälläkin taholla.

Tämän jälkeen asiakirjat vaikenivat Hugo Salmelasta parin kuukauden ajaksi. Vasta sodan alettua tapaamme hänestä taas mainintoja. 1. 2. 18 Kotkassa päivätyllä valtakisjalla »Kymenlaakson Punasenkaartin Piiri Esikunta valtuuttaa Hugo Salmelan matkustamaan Kouvolaan Rintama Esikunnan luo Piiri-Esikunnan asioissa.» (Valt.ark. 217). Valtakisrjan lopussa on kynällä tehty merkintä »Hugo Salmela saapunut tänne 2. 2. -18». Hugo Salmela oli näin ollen siirtynyt ainakin väliaikaisesti Kymistä Kotkan piiriesikuntaan, jonka asioilla hän nyt liikkui. Valtakisrjan oli allekirjottanut Hasu, puheenjohtaja, ja Anttila, sihteeri. Salmelan asemasta piiriesikunnassa ei ole varmuutta. Eräässä anomuksessa 4. päivältä helmikuuta hänet mainitaan »Kotkan rykmentin esikuntapäälliköksi.» (Valt.ark. 218).

Salmelan toiminta piiriesikunnassa muodostui kuitenkin lyhytaikaiseksi. Erään asiakirjan mukaan, joka on ilman päivämäärää ja allekirjoitusta, mutta joka todennäköisesti on aivan helmikuun alkupäi-

viltä, hänet siirrettiin rintamaesikuntaan. Tämä määräys kuuluu seuraavasti:

»Punasan kaartin Kymenlaakson Piiri-Esikunta määrää rintaman ylipäällikön päämajaan Savon rintamalle: H. Kröger puheenjohtajana, Osk. Sundman ja Hugo Salmela.

Rintaman järjestäjäksi Osipoff.

Sotaneuvostoon: A. A. Walden puheenjohtaja, K. V. Roine, A. Nählström, M. Talonpoika ja A. Ristola.

Talousneuvostoon: J. Hjelt puheenjohtajana, E. Hällström ja Tamminen, Kotkan rykmentistä, sekä K. Virtanen, A. Järvinen ja O. Kansikas Kymintehtaan Rykment.»

Savon rintamalla oli siis jo heti sodan alussa muodostunut piiri-esikunta talous- ja rintamantakaisia asioita varten ja rintamaesikunta sodanjohtoa varten. Työnjako ei tietenkään ollut tarkka. Salmela joutui siis nyt siirtymään piiriesikunnasta rintamaesikuntaan ylipäällikkö-»puheenjohtajan» H. Krögerin apulaiseksi. Askel oli taas otettu tulevaa kuuluisuutta kohti.

Edellä esitetty määräys Savon rintamaesikunnan kokoonpanosta on kuvaava, sillä se antaa selvän käsityksen siitä johtokuntamaisuudesta, joka oli tyypillistä punaisille esikunnille koko sodan ajan. Ei sillä hyvä, että rintamapäällikölle määrättiin kaksi apulaista, vaan häntä oli vielä sitomassa »sotaneuvosto» puheenjohtajineen. Eikä »talousneuvostokaan» liene suostunut jäämään syrjään asioiden käsittelystä. Päätökset ovat kompromisseja ja toiminta rintamalla muodostui luonnollisesti hajanaiseksi. Tässä esikunnassa sai Hugo Salmela koulutuksensa. Hän tottui siihen eikä sotilaallisesti sivistymättömänä pystynyt selvästi näkemään tällaisen järjestelyn varjo- puolia. Tämä on pidettävä mielessä arvosteltaessa Salmelan myöhempiä toimintaa. Vasta kovien kokemusten kautta selvisi hänellekin vihdoin kansanvaltaisuu den haitallisuus sodan johdossa.

Seuraavan kerran tapaamme Hugo Salmelan Kymin työväenyhdistyksen talolla punaisen kaartin yleisessä kokouksessa 17. 2. 18 järjestelemässä Kymin punakaartin hallintoa. »Kokouksen avasi H. Salmela ja esitti, että valitaan paikallinen esikunta punaiselle kaartilille joka hoitaa paikalliset asiat. Valittua tuli 5-si henkilöä ovat seuraavat: Puheenjohtaja K. Wuorio, kasööri K. Tikka, varusmestari R. Oksanen, apuvarusmestari U. Hara, muonitusmestari Hj. Pekkola. —

H. Salmela (puheenjoht.), J. A. Ahola (pataljoonan kirjuri).» (Valt.ark. 218).

Viimeinen asiakirjamerkintä, jonka Salmelasta tapaamme hänen toiminta-ajaltaan Savon rintamalla, on 19. päivältä helmikuuta 1918. Silloin saapui seuraava puhelintiedotus:

»Määräys annettu Helsingistä 19 päivänä Helmikuuta 1918 klo 12/32 minuuttia.

- 1.si. Esikunta heti muutettava Kouvolaan.
- 2.si. Muodostaa rintaman Päijänteeltä Saimaalle.
3. Esikuntapäälliköksi määrätään V. Hasu.
4. Rintamapäälliköksi edelleen H. Gröger.»

(Valt.ark. 217).

Grögerin nimen perään on jälkeinpäin lisätty sana Salmela. Puhelinsanomaman vastaanottaja lienee siis saanut sen käsityksen, että Hugo Salmela jää edelleen Savon rintamapäällikön apulaiseksi. Tässä on kuitenkin tapahtunut ilmeinen erehdys, sillä kyseenä oleva puhelinsanoma oli epäilemättä ennakkotiedotus 18. 2. annetusta Haapalaisen päiväkäskestä, jolla punainen rintama jaettiin kolmeen lohkoon. Tässä päiväkäskestä määrättiin Salmela, apulaisenaan venäläinen everstiluutnantti Bulatsel, pohjoisen lohkon komentajaksi, joka lohko käsitti alueen Päijänteestä Pohjanlahteen. Erehdys lienee pian selvinnyt ja Hugo Salmelan toiminta Savon rintamalla päätynyt tähän, sillä Salmelan nimeä ei tämän jälkeen enää keskisen rintaman asiakirjoissa esiinny.

Mistä johtui tämä Salmelan odottamaton ylennys? Edellä on viitattu siihen, että Salmela oli »huomattu» jo marraskuun suurlakon aikana punakaartien ylijohdon taholta. Sitä paitsi ylipäällikkö Haapalainen samoin kuin Ali Aaltonenkin, olivat aikaisemmin toimineet varsin puuhakkaina Kotkan punakaartin jäsenenä, joten he tunsivat Salmelan henkilökohtaisesti jo näiltä ajoilta. Lisäksi Salmela oli kaikkien kokeneimpia päälliköitä punakaartissa. Hän oli alusta alkaen ollut mukana, perustanut ja järjestänyt Kymin punakaartin, toiminut varsin vaativissa päälliköntehtävissä, perehtynyt punakaartien hallintoon ja lopuksi saanut kokemusta rintama- ja esikuntapalveluksessa Savon rintamaesikunnassa. Epäilemättä hän jo tällöin oli osoittautunut tarmokkaaksi ja toimintakykyiseksi mieheksi. Ei siis ollut mikään sattuma, että Salmela määrättiin punaisten tärkeim-

män rintamalohkon päälliköksi. Tähän aikaan olivat niin kokeneet päälliköt kuin Salmela harvinaisia punaisissa joukoissa. Ei näin ollen voida hyväksyä erään historiateoksen (Suomen Vapausota, Gummerus, III siv. 35) väitettä, että pelkkä Haapalaisen ja Salmelan välinen vanha tuttavuus olisi ollut tämän nimityksen aiheuttajana.

Helmikuun 19. päivän jälkeen Salmela taas häipyi näkyvistämme, mutta jo maaliskuun 1. pnä tavataan hänen nimensä Tampereen punaisen yleisesikunnan asiakirjoissa. Tämän väliajan on Hugo Salmela voinut viettää lomalla perheensä luona. Todennäköisesti hän on myös pistäytynyt Helsingin Yleisesikunnassa saamassa ohjeita. Joka tapauksessa on varmaa, että hän ei vielä helmikuun loppupuolella millään tavalla vaikuttanut asioiden kulkuun pohjoisella rintamalla. Päällikkyyttä siellä hoiteli rintaman omatekoinen ylipäällikkö A. Vastén. Niinpä K. M. Evä selostaessaan 20. 2. Helsingin esikuntaherroille tilannetta Tampereella mainitsee, että »rintaman ylipäällikkönä toimii eversti Swetnikoff ja toveri Vastén on suomalaisten joukkojen ylipäällikkönä.» (Valt.ark. 29 a). Hugo Salmela saapui Tampereelle todennäköisesti helmikuun viime päivinä.

* ———

Ennen kuin käymme tarkastelemaan pohjoisen rintaman uuden ylipäällikön toimintaa, on syytä luoda katsaus niihin olosuhteisiin, joissa hän joutui vaativaa tehtäväänsä suorittamaan. Esikuntaorganisaation kehitys oli täällä kulkenut samaan suuntaan kuin Savon rintamallakin. Piiriesikunta oli täälläkin jakautunut kahtia, Hämeen piiri-esikunnaksi ja Pohjoisen rintaman yleisesikunnaksi. Periaatteellinen työjako oli olemassa. Edellisen piti hoitaa talousasiat, jälkimmäisen varsinaista sodankäyntiä koskevat asiat. Asiakirjoista kuitenkin selviää, että työnjako näiden molempien esikuntien välillä oli varsin epämääräinen. Väliin tapaamme itsensä ylipäällikön jakamassa kenttäkeittiöitä ja järjestämässä muonitusta, kun taas piiripäällikkö puuttuu selviin sodanjohdon asioihin.

Eräässä »tiedonannossa» n:o 1549, josta puuttuu päivämäärä, mutta joka lienee helmikuun loppupäiviltä, yleisesikunta jakaantui seuraavasti (Valt.ark. 36):

1) Rintamaesikuntajaosto: A. Wastén, K. M. Evä, Österman, Ali Aaltonen, Tuomas Hyrskymurto, A. Pietarinen ja Ojala. »Jaoston teh-

täviin kuuluu joukkojen siirrot ja kaikki muut taistelupuolta koskevat asiat.»

- 2) Agitatsioonijaosto: Aatteellinen taistelu.
- 3) Piirustusjaosto: Luonnoksia ja karttoja taistelualueesta.
- 4) Raporttijaosto: Tietojen vastaanotto.
- 5) Asevarustusjaosto: Ase- ja a-tarvikekysymykset.
- 6) Mobilisoimisjaosto: »Järjestää saapuvien joukkojen harjoitukset ja muodostaa ne valmiiksi joukko-osastoiksi.»
- 7) Kansliajaosto: Ottaa vastaan ja valmistaa päällystölle esitettävät asiat.

Tässä yhteydessä on syytä oikaista eräissä teoksissa esiintyviä virheellisiä käsityksiä. Ensiksikin se »esikuntasurkeus», josta eräissä julkaisuissa puhutaan, ei suinkaan ollut niin räikeää kuin miksi se on esitetty. Tosin Vastén ilman valtuuksia oli ottanut ylipäällikkyyden, Hyrskymurto saapunut Tampereelle epämääräisellä komissaarin valtakirjalla varustettuna ja lopuksi Ali Aaltonen hänkin epämääräisin tehtävin, mutta kuten edellisestä selviää, heidät liitettiin ilman muuta yleisesikuntaan. Piiriesikunnan ja paikallisen punakaartin esikunnan ei voida katsoa kilpailleen keskenään johtotasemasta. Pintapuolinen tarkastelu voi kyllä viedä tuohon johtopäätökseen, mutta epäilemättä kaikki kuitenkin johtui kehittymättömästä organisaatiosta, epätäydellisestä työnjaosta ja ennen kaikkea henkilökunnan kehittymättömyydestä. Valkoisen puolen esikunnissa on havaittavissa periaatteessa samanlaisia ilmiöitä, mutta henkilöstö oli siellä tottuneempaa järjestely- ja johtotyöhön, joten epäkohdat eivät päässeet niin räikeinä esiintymään.

Vielä on kiinnitettävä huomiota venäläisten upseerien vaikutukseen esikunnassa. Yleinen käsitys on, että venäläiset olivat toiminnan tosiasiallisia johtajia. Asiakirjat eivät anna tälle olettamukselle tukea. Svetšnikovin poistuttua Tampereelta venäläisten vaikutus yleisesikunnassa supistui enintään suunnitelmien laatimiseen. Kieli- vaikeudet jo estivät muun johtotyön, sillä ainoa henkilö, joka esikunnassa taisi venäjän kieltä, oli Vastén (Punakaarti rintamalla: s. 48). Sitä paitsi venäläisiin upseereihin suhtauduttiin karsaasti ja epäillen. Vieläpä pohjoisen rintaman yleisesikunta teki päätöksen, että »ellei yleisesikunta kutsu niitä pois, niin ne karkoitetaan seu-

rauksista huolimatta». (Luhtakanto: Suomen Punakaarti s. 75). Suurin hyöty venäläisistä upseereista ja aliupseereista oli erikoisajalajien kouluttajina. Lisäksi on mainittava, että venäläisiä esiintyi maaliskuussa rintamillakin vain yksityisinä tai pieninä ryhminä, joilla ei ollut sanottavaa vaikutusta sotatoimiin. Punaiset kävivät sotaansa tällöin pääasiassa omin neuvoin.

Ei ole epäilystäkään, että monet venäläiset upseerit olivat pystyviä sotilaita, mutta he eivät olleet tottuneet johtamaan sellaista sotajoukkoa, kuin punainen armeija oli. Heidän suomalaiset komentajatoverinsa, joita he avustivat, eivät sotilaskasvatusta saamattomina kyenneet eläytymään ammattisotilaan ajatustapaan ja henkeen. Kie-livaikeudet estivät heitä saamasta kosketusta joukkoihin, ja juuri tämä seikka aiheutti epäluuloja ja väärinkäsityksiä. Niinpä heidän työnsä esimerkiksi joukkojen organisaation kehittämässä ei juuri voida sanoa kantaneen hedelmää, ja heidän vaikutuksensa kouluttajinakin jäi varsin suppeaksi. Heidän laatimissaan suunnitelmissa ei ollut otettu huomioon punaisen armeijan erikoisominaisuuksia, joten niitä ei yleensä pystytty toimeenpanemaan. Näistä syistä venäläisten vaikutus sotatoimiin jäi varsin vähäiseksi.

Tällaiset olivat esikuntaolot Hugo Salmelan tullessa Pohjoisen rintaman ylipäälliköksi. K. M. Evä, joka varsinaisesti toimi piiripäällikkönä, erosi kuitenkin jo maaliskuun ensi päivinä menetettyään kaartilaiden luottamuksen, hän kun entisenä Suomen sotaväen aliupseerina vaati tiukkaa kuria. Evän tilalle tuli piiripäälliköksi Pispalan punakaartin päällikkö työmies Atte Koivunen, tarmokas ja vaikutusvaltainen mies, josta myöhemmin tuli Salmelan parhaita apulaisia. Eino Rahja liitettiin niin ikään esikuntaan. Salmelan esikunnan vaikutusvaltaisimmat ja toimeliaimmat jäsenet olivat Rahja, Vastén, Hyrskymurto ja Koivunen. Everstiluutnantti Bulatsel lienee jo ennen punaisten maaliskuun hyökkäystä matkustanut pois, ja hänen tilalleen ylipäällikön sotilasneuvonantajaksi tuli Ali Aaltonen. — Maaliskuun 4. p:nä otettiin »teknilliseksi johtajaksi tykkiväestöön» venäläinen upseeri »toveri» Rasnotovski (Valt.ark. 125), joka pysyikin paikallaan loppuun saakka tullen Tampereen valtauksen aikana teloitetuksi. Itse esikunnassa tuli kuitenkin sotilaallista ammattitaitoa edustamaan lopuksi vain Ali Aaltonen, luutnantti Japanin sodan ajoilta, jonka sotilaalliset tiedot eivät enää olleet varsin tuoreet.

Rintaman uuden ylipäällikön asemaa ja toimintaa ymmärtääksemme meidän on pidettävä mielessä punakaartin yhdistysluonne. Tästä johtui, että kaartilta puuttui sotajoukon perusedellytys: kuri. Päälylystö oli miesten valitsemaa. Vain rintamalohkojen päälliköt, kuten Salmela, olivat ylimmän johdon määräämiä. Päällikön tuli näissä olosuhteissa hankkia miestensä suostumus vieläpä sotatoimiakin koskevissa asioissa välttyäkseen tulemasta leimatuksi petturiksi tai »her-raksi». Kun lisäksi päälliköt olivat kaikki ammattitaidottomia tai venäläisiä ja esiintyivät usein arvolleen sopimattomasti, ei ole ihme, että päällikköihin ei yleensä ollenkaan luotettu. Asiakirjoilla voidaan todistaa, että pohjoisella rintamallaakin useimmat päälliköt joutuivat miestensä epäluulojen alaisiksi. Onnettomimmassa asemassa olivat komppanioiden päälliköt, sillä ensisijassa nämä joutuivat miehistön silmätikuiksi. Komppaniakokous voi milloin tahansa heidät erottaa. Vaikeampi oli miesten päästä käsiksi rintamien ylempään päällylystöön, sillä yhteisen kokouksen pitomahdollisuudet olivat rintaolosuhteissa huonot. Siitä huolimatta nämäkin tavantakaa joutuivat syytelyjen ja uhkausten kohteiksi. — Punakaartin sääntöjen se pykälä, joka antoi miehille päälliköittänsä valitsemisoikeuden, sisällytti itseensä voimakkaasti itävän tappion siemenen. Se hävitti joukoista kurin. — Korkeamman päällylystön, olisipa se ollut minkälaista tahansa, olisi näissä olosuhteissa ollut äärettömän vaikeaa saada tahtoaan läpi. Jos toiminta saatiinkin jotenkuten käyntiin, se säännöllisesti pysähtyi ensimmäisten vaikeuksien eteen.

Tätä taustaa vastaan katseltuna esittäytyy Salmelankin esikunta meille jonkinlaisena johtokuntana, jossa Salmela toimi puheenjohtajana. Päällikkyyksisitteeseen sisältyy tavallisesti ehdoton käskyvalta. Niin ei ollut punakaartissa. Eipä pohjoisen rintaman ylipäällikkö ollut päällikkö edes omassa esikunnassaan, ainakaan aluksi. On olemassa useita asiakirjoja maaliskuun alkupuolelta, joissa Vastén tai joku muu jakaa ylipäällikön tittelin Salmelan kanssa. Päätökset syntyivät kollegiaalista tietä — jos syntyivät ensinkään. Suunnitelmatkin syntyivät yleensä samalla tavalla, joskin on olemassa suunnitelmia, joiden syntymiseen Salmelalla voidaan katsoa olleen ratkaiseva osuus. Operatiivisessa mielessä esikunnan vaikutus joukkoihin loppui ryhmitymisvaiheeseen. Kehittymätön johto-organisaatio ja puutteelliset

viestiyhteydet tekivät joukkojen johdon mahdollomaksi heti sen jälkeen kun ne oli pantu liikkeelle. Toiminta kehittyi tämän jälkeen omalla painollaan. Voidaan sanoa, että punakaartilaisjoukkoja voitiin johtaa ja niiden toimintaa säännöstellä vain niin kauan kuin ne olivat paikallaan.

Tulee kysyneeksi, miksi Salmela ei pyrkinyt saamaan parannusta näihin moniin epäkohtiin ylipäälliköksi tultuaan. Tällöin on muistettava, että Salmela oli itsekin punakaartin kasvatti. Hänellä ei ollut käsitystä johtamisen perustekijöistä. Epäilemättä hän alussa luuli, että oli hyvä niin kuin oli. Mutta oltuaan muutaman päivän ylipäällikkönä hänelle jo selvenivät ne tavattomat vaikeudet ja puutteet, jotka johtoa ja punaista armeijaa rasittivat. Viitteitä on olemassa siitä, että Salmela kyllä ymmärsi lujan keskitetyn johdon merkityksen, mutta sellaisia vallankumouksen humussa komentelemaan totuneita miehiä kuin Vastén, Rahja ja Hyrskymurto, ei ollut niinkään helppo taltuttaa. Se olisi ollut vaarallistakin ja tuskin olisi saanut parannusta aikaan. Sitä paitsi Salmelalta puuttui tähän tarvittava häikäilemättömyys.

Todisteena Salmelan pyrkimyksestä johdon organisoimiseen ainakin alaisissaan rintamaesikunnissa on säilynyt eräs erittäin mielenkiintoinen asiakirja. Alkuperäisessä muodossaan se oli tarkoitettu Lylyn rintamaesikuntaa varten, mutta Salmela oli siihen jäljestäpäin tehnyt muutamia korjauksia, jotka osoittavat hänen yleistäneen sen kaikkia rintamaesikuntia koskevaksi. Julkaisemme sen tässä alkuperäisessä muodossaan (Valt.ark. 125):

»Tampereen Punakaarti-osaston Järjestelmä.

Rintama-Esikunta (Lyly)

Rintama-Esikunta muodostetaan seuraavista henkilöistä:

1) Rintaman päällikkö. 2) Hänen apulaisensa. 3) Tykkiväen järjestäjä. 4) Tiedustelu päällikkö. 5) Yhdysside upseeri.

Rintama-Esikunnan jäsenien velvollisuudet ovat seuraavat:

I Rintama päällikkö.

Rintamapäällikkö komentaa kaikkia niitä joukko-osastoja, jotka ovat hänen rintamalleen asetetut. — Rintamapäälliköiden määräyksiä täytyy joukkueiden päälliköiden tarkoin noudattaa.

II Rintamapäälliköllä täytyy olla sijaispäällikkö, joka hänen poissa ollessaan täyttää hänen sijansa ja jonka täytyy tietää kaikki asiat tarkoin.

3) — Kaikki taistelusuunnitelmat rintamapäällikkö saa kirjeellisesti ja kuittia vastaan erikoisesti siihen toimeen Tampereen yleisesikunnan valtuuttamalta henkilöltä Korkeakosken asemalla.

4) Suunnitelmien täytäntöönpano kuuluu rintamapäällikölle, joka neuvottelee myöskin toimenpiteistä 3 §:ssä mainitun valtuutetun kanssa.

5) Rintamapäällikön velvollisuus on ajoittain tarkastaa rintamalla olevat joukot, selittää heille uskotut tehtävät, innostuttaa joukkoja ja voimiensa mukaan poistaa joukoista niissä vallitsevat epäkohdat sekä ottaa huomioon miehistön valituksia.

6) Rintamapäällikön täytyy pitää itsellään esikunnassa seuraavat kirjalliset tiedot:

a) Täydellinen tieto hänen toimintavaltansa alle kuuluvista joukoista ja komppanioittensa nimistä.

b) Kuinka monta henkeä, hevosia (ratsu ja kuorma), tykkejä, ruiskuja, kivääreitä, tykinkuulia, patruunoita ja rekiä (kuorma) löytyy joka osastossa ja esikunnassa.

c) Kuinka monta henkeä on joka komppaniassa (lähettiratsuja, hiihtäjiä, tykkiväkeä, ruiskuväkeä, välskäreitä ja sanitäärejä).

d) Päälliköllä pitää olla tarkka paikkakunnan kartta, jossa pitää olla merkittynä missä sijaitsee punakaarti ja missä lahtarit, niin omalta kuin myöskin toisilta rintamilta.

e) Päällikön täytyy järjestää haavoittuneiden kuljetus.

f) Rintamapäällikön täytyy lähettää kirjallisia tietoja vähintään kaksi kerta päivässä Yleisesikunnalle. Jos jotain erityistä tapahtuu, niin siitä on heti ilmoitettava puhelimella.

Muonituksesta huolehtii muonituskomissaari, joka löytyy Korkeakosken asemalla.

III. Esikunnassa täytyy aina olla tykkiväen inspehtori, joka pitää silmällä tykkien, ruiskujen ja kiväärien käyttökuntoa sekä pitää aina varastossa näitä tarpeita ja opettaa joukkoja käyttämään aseita (Tykkejä, ruiskuja, kivääreitä j.n.e.).

IV. Esikunnassa täytyy aina olla tiedustelupäällikkö, jonka tulee järjestää lähetit sekä tietää omalla rintamallaan kaikki tiet, omistaa tarkan kartan kaikista teistä, silloista, järvistä j.n.e. Tiedustelupäällikön tulee toimia siten, että hän saa tarkat tiedot vihollisesta so. missä on lahtarit ja miten ne ovat asettuneet sekä niiden joukkojen suuruus ja mitä ne aikovat tehdä. Tätä tarkoitusta varten tiedustelupäällikkö valitsee osastoistaan rohkeita ja viisaita henkilöitä, jotka tietävät kaikki paikat.

V. Esikunnassa täytyy vielä olla yhdys-side päällikkö, joka järjestää katkeamattoman yhteyden niin hyvin eri joukkueiden kuin myöskin esikunnan ja toisten rintamien kanssa. Tätä yhteyttä ylläpidetään ratsumiehillä, suksimiehillä j.n.e.

Päälliköiden tulee olla, kuten jo mainittiin, tarkoin selvillä siitä, missä ja kuinka suurilla voimilla varustettuna vihollinen on y.m. ja innostaa ja kehoittaa alaisiaan tovereita rohkeuteen ja kylmäverisyyteen taistelussa sekä kaikinpuolin auttaa ja kohdella hyvin miehistöä. Jalo toveri menettää ennemmin itsensä kuin antaa kärsiä toverinsa. Ei pidä milloinkaan muutoin perääntyä ilman esikunnan lupaa, ainostaan silloin, kun ei ole enää mitään muuta mahdollisuutta. Jos suinkin mahdollista viholliselle ei saa jättää aseita (tykkeitä, ruis-kuja, kivääreitä j.n.e.) eikä muitakaan tarveaineita. Täyttää tarkoin esikunnan ja päälliköiden määräykset.

Toverit, muistakaa joka hetki, että te taistelette vapaan köyhälistön puolesta.

Tampereella maalisk. 5 p:nä 1918.

Pohjoisen rintaman Yleisesikunta:

Hugo Salmela.»

Tämä julistus ei kaipaa mitään selityksiä. Se puhuu itse puolestaan Hugo Salmelan täysin oikeista pyrkimyksistä johdon organisoimiseksi. Yritys on ainutlaatuinen pohjoisella rintamalla, ehkä koko puna-armeijassa. Missä määrin määräyksiä ehdittiin soveltaa, ei ole tiedossa. Mutta tuskinpa tähän jäi aikaa, sillä jo muutaman päivän kuluttua loimusi pohjoinen taivaanranta suurten taistelujen palosta.

Ylipäällikön työtä vaikeutti myöskin alempien päälliköiden epäluoloisuus rintaman ylijohtoa kohtaan. Nämä syyttivät usein sitä siitä, että heidät oli jätetty pulaan, vieläpä petetty. Kun yleisesikunnan päätökset joutuivat varsin pian valkoisten tietoon, osaksi varomattoman asioiden käsittelyn, osaksi valkoisten järjestämän vakoilun ansiosta, saivat syyttelijät yhä tuulta purjeisiinsa. Vieläpä Helsingin yleisesikunnan taholta epäiltiin ja vakoiltiin Tampereen yleisesikuntaa ja ylipäällikköä, joten Salmelan asema joka taholta epäiltynä ei ollut keuhuttava. Varmaa kuitenkin on, että Salmelalla ei ollut vähintäkään osuutta petolliseen toimintaan. Hän taisteli vakaumuksesta. Salmela ei mahtanut sille mitään, että tiedot esikunnasta vuotivat valkoisille. Hänen kerrotaan kerran selittäneenkin, että »meidän virastothan ovat kuin vuotava koppa, joka ei säilytä sisältöään.» (Suomen Punakaarti siv. 147).

Salmela käsitti paremmin kuin punainen yleisesikunta Helsingissä, mitä tilanne todella vaati: Kaikki voimat oli ponnistettava taistelun

voittamiseen. Toisarvoisten asioiden näpertely ja lainsäädäntätyö oli hänestä tarpeetonta voimien haaskausta sodan kestäessä. »Ajakaa ne lainsäätäjät sieltä rintamalle», kirjoitti hän Helsinkiin. »Taistellaan ensin maa haltuumme ja ryhdytään vasta sen jälkeen säätämään maalle lakeja.» — Voiko asiaa enää selvemmin sanoa!

Muutama sana itse joukoista. Joukkojen koulutus oli ollut aliarvoista, melkeinpä olematonta, rajoittuen aseiden käsittelyyn ja muutamien muodollisten liikkeiden harjoitukseen. Kurittomassa joukossa ei tehokasta koulutusta voitu saada käyntiin. Se olisi vaatinut ponnistuksia ja kasarmissa asumista, johon joukot eivät suostuneet. Yksikköjen taistelutaidollinen taso ja sisäinen kiinteys oli mahdollisimman huono. Komppania oli suurin taisteluyksikkö. Pataljoonia, jopa rykmenttejäkin oli olemassa, mutta niillä ei käytännössä ollut mitään merkitystä. Tämä johtikin siihen, että kullakin rintamaloikolla oli oma, pysyvä esikuntansa, jolle annettiin komppanioita käytettäväksi, mutta nämä eivät kuuluneet kiinteästi esikunnan alaisuuteen. Esikunta siis pysyi paikallaan, joukkoja vain vaihdettiin. — Joukkojen aseistus oli kohtalaisen hyvä, mutta varustus sitävastoin aivan keho. Puolikengissä ja pikkutakkisillaan saivat kaartilaiset usein marssia vartiovuorolleen talvipakkaseen. Muonitus oli myös epäsäännöllistä ja aiheutti paljon tyytymättömyyttä. Lyhyesti sanoen olivat joukkojen koulutus, organisaatio ja huolto mahdollisimman kehnolla kannalla. Joukot eivät olleet operaatiokelpoisia.

Edellä on varsin laajasti selostettu sitä taustaa, jota vastaan punakaartin ja sen johtajien toimintaa on arvosteltava. Tämä on aivan välttämätöntä tasapuolisen arvostelun antamiseksi myös Hugo Salmelan toiminnasta. Ellei ymmärrä niitä tavattomia rajoituksia, jotka Salmelan toimintaa kahlehtivat, jää hänen toimenpiteittensäkin pääosa käsittämättömäksi.

* ————— *

Heti tultuaan pohjoisen rintaman ylipäälliköksi Salmela ryhtyi suunnittelemaan Kuhmoisten ja Jämsän valtausta. Tarkoituksena hänellä tällöin epäilemättä oli aluksi erillisellä operaatiolla vallata Kuhmoinen, oikaista rintamansa itäinen siipi kulkemaan Vilppulasta Kuhmoisten pohjoispuolitse Päijänteeseen lyhentääkseen siten huomattavan pitkää rintamaansa ja hankkiakseen edulliset lähtöasemat suun-

nitteilla olevalle yleishyökkäykselle, johon Jämsän valtaus liittyisi. Samalla poistuisi Tamperetta idästä uhkaava saarroitusvaara. Todennäköistä on, että Salmela oli saanut etukäteen tietoja pohjoisella rintamalla pian alkavasta suurhyökkäyksestä, joten juuri edullisten hyökkäyslähtöasemien saavuttaminen oli ehkä painavimmin vaikuttanut hänen pyrkimyksensä. 1. p:nä maaliskuuta hän laati tätä varten käskyn, joka oli otsikoitu seuraavasti: »Kuhmoista kohti marsiville joukoille. Määräys.» Sen mukaan piti Orivedelle ja Kangasalle tätä tarkoitusta varten koottujen joukkojen keskittyä Vehkajärvelle Grönroosin johtoon. Kun Vehkajärvi oli puhdistettu vihollisista, oli aloitettava marssi Kuhmoista kohti. Tämä paikkakunta piti vallattaman yhdessä Padasjoelta päin etenevien hämeenlinnalaisten ja riihimäkeläisten joukkojen kanssa. Kuhmoisissa piti tapahtua kaikkien näiden voimien yhtyminen, jonka jälkeen marssia jatkettaisi Jämsää kohti. Hyökkäykseen Jämsää vastaan osallistuisivat myös Länkipohjassa olevat, Hurrin johtamat punaiset voimat, joten Jämsä vallattaisiin etelästä ja lännestä tapahtuvalla samanaikaisella hyökkäyksellä.

Suunnitelma, joka epäilemättä oli Salmelan omaa käsialaa, oli varsin selvä ja osoittaa tekijässään luontaista sotilaallista vaistoa. Hajallaan olevien joukkojen voima piti koota ratkaisevalla hetkellä vaikuttamaan samaan pisteeseen, ensin Vehkajärvellä, sitten Kuhmoisissa ja lopuksi Jämsässä. Operaation loppu- ja ratkaisuvaiheessa, Jämsän valtauksessa, piti olla jo varsin huomattavat voimat käytettävissä. Salmela korosti erityisesti, että voimien oli ennen tavoitteisiin hyökkäystä yhdyttävä. Vain Jämsää vastaan tapahtuisi hyökkäys kahdelta taholta, mutta tällöinkin läheisessä yhteistoiminnassa, jotta välttämätön voimavaikutuksen samanaikaisuus saavutettaisiin. Saarroituksesta ei tällöinkään liene ollut kysymys. Kuhmoisten ja Jämsän valtaus olisivat siis perättäisiä eri operaatioita, joista viimeksimainittu liittyisi yleishyökkäykseen Haapamäen--Jyväskylän radan saavuttamiseksi. Salmelan tarkoituksena ei ollut saarroitus ja tuhoaminen, vaan vihollisen pakottaminen rintamahyökkäyksellä perääntymään. Hän ilmeisesti käsitti, että hänen joukkonsa eivät olleet kykeneviä vaativiin sotaliikkeisiin. Tämä osoittaa Salmelassa arvostelukykyä ja tervettä taktillista vaistoa, joka on hänelle laskettava

ansioksi. Se, että suunnitelma ei loppujen lopuksi onnistunut, ei johtunut suunnitelman heikkoudesta, vaan valkoisten aktiivisuudesta, tiedustelun puutteesta ja joukkojen kykenemättömyydestä selviytyä yllättävistä tilanteista.

Jätämme Kuhmoisten operaation kehittymään ja siirrymme tarkastelemaan asioita laajemmasta näkökulmasta. Pian saapui Tampereen yleisesikuntaan maaliskuun 3. p:nä päivätty ja »Suomen kaikkien sotajoukkojen ylipäällikön» Eero Haapalaisen sekä tämän apulaisen eversti Svetšnikovin allekirjoittama päiväkäsky, jossa määrättiin suuri yleishyökkäys alkavaksi maaliskuun 10. p:nä, »eritoten Haapamäen—Pieksämäen radan valloittamiseksi.» Ylin punainen sodanjohto oli tehnyt kuitenkin pahan erehdyksen vihollisen aikomuksia arvostellessaan: Se oletti, että valkoisten painopiste olisi Savossa ja Antreassa. Tampereen yleisesikunta sai näin ollen väärän käsityksen tilanteesta eikä voinut olettaakaan, että suuria valkoisia voimia keskitettiin juuri Tamperetta vastaan. Niinpä valkoisten hyökkäys alkoi sitten täysin yllättäen.

Mainitulla käskyllä jaettiin punainen rintama kolmeen hyökkäyskaistaan: Pohjois-, Keski- ja Itä-Suomen alueisiin. Pohjois-Suomen alue käsitti rintaman Päijänteestä Pohjanlahteen. Komentajaksi tänne määrättiin Salmela, apulaisina Vastén ja Bulatsel. »Tämän osan lähin tehtävä on Haapamäen valloittaminen» sanotaan käskyssä.

Tämän käskyn perusteella laati todennäköisesti Bulatsel »taistelukäskyn Tampereen piirin sotajoukoille», joka on päivätty maalisk. 6. p:nä 1918. Käskyn venäjänkielistä alkuperäiskappaletta säilytetään Valtionarkistossa. Koska Salmelalla tämän käskyn sisältämän suunnitelman syntyyn on tuskin mitään osuutta, tyydytään tässä vain sen sisällön lyhyeen selostamiseen (tärkeimmät kohdat julkaistu maj. Hannula: Vapaus sodan Historia siv. 173).

»Tampereen piirin joukoille määrätään lähempänä tehtävänä Haapamäen aseman valtaaminen.» Suunnitelma perustui kaksipuoliseen saarrostukseseen. Vilppulan valkoista rintamaa vastaan ei pitänyt aluksi hyötätä. Kurun seudulle keskittyneen Stölbovin joukon oli osalla voimiaan vallattava Virrat ja osalla yhdessä Muroleen itäpuolella olevien Sorinin voimien ja Vilppulan rintaman eli Karjalaisen voimien vasemman siiven kanssa vallattava Ruovesi, jonka jälkeen

oli edettävä Haapamäkeä kohti. Länkipohjassa olevan Hurrin joukon oli yhdessä Karjalaisen voimien oikean siiven kanssa vallattava Kuorevesi ja Mänttä, varmistaen Jämsän suuntaan. Tämän jälkeen oli osia voimista käännettävä Vilppulaa kohti, mutta pääosien oli jatkettava Keuruun aseman suuntaan. — Lahden ja Hämeenlinnan joukkojen tuli Padasjoelta edeten vallata Jämsä, jonka jälkeen ne jakaantuivat osin Petäjävedelle, osin Jyväskylään vallatakseen tämän kaupungin. »Lahden ja Hämeenlinnan joukkojen on aloitettava hyökkäyksensä viipymättä.» — Ikaalisten rintamalla oli ennen yleishyökkäyksen alkua vallattava Ikaalisten kauppala ja sen jälkeen Parkanon kylä. — Satakunnassa oli Salmisen joukkojen vallattava heti Lavian kylä ja jatkettava hyökkäystä Jämijärven ja Kankaanpään kyliin. Porista käsin oli vallattava Pomarkun kylä, kunnes 10. 3. alkaisi päähyökkäys Noormarkun kylästä Kristiinää vastaan.

Tämän lisäksi annetaan varsin yksityiskohtaisia ohjeita liikkeiden suorittamisesta, voimien jaosta ym., ottamatta ollenkaan huomioon vihollisen vastavaikutusta. Kaiken kaikkiaan merkitsi suunnitelma varsin huomattavaa voimien hajotusta ja punaisten voimien suorituskyvyn yliarvioimista. Suurimmat voimat oli joka tapauksessa keskitetty alueelle Kuru—Vilppula, jossa siis oli painopiste. Huomattava on myös pyrkimys laajentaa rintamakaarta ennen päähyökkäyksen alkamista painopistevoimien molemmille sivustoille, Jämsän ja Ikaalisten suunnissa, sivustojen varmistamiseksi ja edullisten hyökkäyslähtöasemien saavuttamiseksi.

Palaamme jälleen »Jämsän operaatiosuunnitelmaan». 5. 3. saapui yleisesikuntaan Oriveden esikunnalta seuraava ilmoitus (Valt.ark. 29 a), joka osoittaa, että operaatiota ei vielä ollut saatu käyntiin:

»Oriveden rykmentin esikunta on saanut Eräjärveltä majoilevilta joukoilta seuraavia tietoja:

Ei ole vielä saatu yhteyttä niiden joukkojen kanssa, jotka lähtevät Kangasalta ja joitten piti yhtyä Vehkajärven edustalla ja lähteä marsimaan Grönroosin johdolla Kuhmoisiin. Tänään saimme Eräjärveltä V. Lahtoselta tiedon, että heillä on jonkun verran yhteyttä Grönroosin joukkojen kanssa, mutta ei vielä varmaa yhteyttä. Kuhmoisista olemme saaneet lähtin kautta tiedon, että siellä on lahtareita yli 1000 miestä. Kuhmoisissa pitäisi lahtareilla olla käytettävissään 1—2 tykkiä ja useita kuularuiskuja. Mikäli käsitämme asioita, pitäisi Kuhmoisiin saada hyökkäämään sellainen joukko meikäläisiä, että sieltä olisi lahtarien varmasti lähdeävä . . .»

Samana päivänä kun yleishyökkäyskäsky julkaistiin eli maaliskuun 6:na annettiin myös »päiväkäsky toveri Kunaisten komppanialle Eräjärvellä». (Valt.ark. 125). Tämä ilman allekirjoitusta oleva käsky on tyylistä ja käsialasta päätellen Salmelan itsensä laatima ja liittyy 1. 3. annettuun käskyyn sekä Oriveden esikunnan edellä kuvattuun ilmoitukseen. Se ei sisällä olennaisesti mitään uutta. Siitä selviää, että hämeenlinnalaiset joukot olivat nyt Padasjoella ja että »Riihimäestä Päijännettä myöten menee suoraan Kuhmoisiin 250 miestä varustettuna 2 kuularuiskulla.» Sitten kun oli saatu yhteys Padasjoelta ja Vehkajärveltä etenevien joukkojen kanssa, piti aloittaa hyökkäys Kuhmoista vastaan samalla kun Länkipohjassa olevat Hurrin joukot »koettaisivat katkaista lahtareilta tien Jämsästä ja Kuhmoisista.» — »Kuhmoista vastaan on teitä siis marssimassa 800 miestä täynnä tulta ja tarmoa sekä Länkipohjassa 600 miestä, yhteensä 1400 miestä. Kun olette Kuhmoisen vallannut, saatte jäädä siihen täydentämään varastojanne.»

7. 3. oli jo saatu aikaan yksityiskohtaisempi hyökkäyssuunnitelma Kuhmoisten valtaamiseksi. Oriveden esikunta ilmoitti tällöin seuraavaa (Valt.ark. 29 a):

»Suunnitelmiamme mukaan pitäisi hyökkäyksen alkaa Kuhmoisissa 9/3 klo 7 aamulla kahdelta taholta, nimittäin n. 500 miestä kulkee Vehkajärven maantietä Kuhmoisiin. Toinen osasto lähtee Padasjoen maantietä Alho nimisestä paikasta, kumpikin osasto klo 7 aamulla. Mutta sama suunnitelma vaatii ehdottomasti, että Längelmäen ja Kuhmoisten välillä oleva Leppäkoski on meikäläisten vallassa. Jos edellä oleva paikka ei ole vielä otettu huomioon, on se heti järjestettävä. Kun asia on järjestetty, antakaa Kuhmalahden ylipäällikölle Grönroosille siitä tieto.»

Samaan aikaan edellä olevan ilmoituksen kanssa vaati Grönroos Kuhmalahden, Vehkajärven ja Kuhmoisten rintamille kiihkeästi apujoukkoja, aseita ja ampumatarvikkeita, myös tykistöä, »koska tuntuu että on jotenkin lujat varustukset.»

Kuhmoisten valtaus oli epäilemättä tarkoitettu tapahtuvaksi hyvissä ajoin ennen punaisten suurhyökkäyksen alkamista. Tähän viittaa sekin, että Kunaisten komppanialle luvattiin lepoa Kuhmoisissa heti tämän paikan valtaamisen jälkeen, mitä varmaankaan ei olisi tehty, jos tämä sotatoimi olisi kiinteästi liittynyt suurhyökkäykseen.

Edelleen on ilmeistä, että Hurrin Länkipohjasta Kuhmoisten valtausta avustamaan määrätyt joukot oli laskettu saatavan irti ennen yleis-hyökkäyksen alkua, sillä tuskinpa muuten tästä tärkeästä suunnasta olisi käsketty irrottamaan miehiä. Aikalaskelmien pettäminen lienee johtanutkin siihen, että Hurrin joukkoja ei voitu käyttää Kuhmoisten operaation välilliseksi avuksi, kuten oli suunniteltu.

On huomattava, että vaikka Oriveden esikunta 7. 3. kiinnitti huomiota Längelmäen—Kuhmoisten tien puolivälissä olevan Leppäkosken tiesolmun miehittämiseen Grönroosin joukkojen vasemman sivustan turvaamiseksi ja vaikka Grönroosin itsensäkin samaan aikaan esittämät lisävoimien pyynnot ilmentävät levottomuutta samasta syystä, jäi Leppäkoski miehittämättä. Ilmeisesti Salmelalla ei ollut joukkoja käytettäväksi tähän tarkoitukseen, eikä Grönrooskaan suunnannut varmistus- ja tiedusteluosastoja vasemmalle sivustalleen, joka näin ollen jäi avoimeksi. Tämä seikka muodostuikin kohtalokkaaksi Kuhmoisten operaatiolle.

Ja vihdoin saapui Kuhmalahdelta 8. 3. seuraava ilmoitus:

»Täältä lähti juuri joukko, johon kuului noin 2 ptl. miehiä Vehkajärvelle ja sieltä alotetaan hyökkäys Kuhmoisiin ensi yönä. Samoin lähtee Längelmäeltä ja Padasjoelta samaan aikaan liikehtimään sinne. Lähetän lisätietoja niin paljon kuin mahdollista, menen itse mukaan ja koetan olla hyödyksi niin paljon kuin mahdollista. — Otto Vartiainen.»

Näin oli Salmelan suunnittelema hyökkäys Kuhmoista kohti lähtenyt liikkeelle. Jätämme sen kehittymään ja siirrymme seuraamaan tapahtumia muualla, sillä ylijohdolla ei enää ollut mahdollisuuksia puuttua asioiden kulkuun.

— * —

Tarmokkaasti kävi Salmela käsiksi hyökkäysvalmisteluihin. Helmi—maaliskuun vaihteessa koottiin ympäristön punakaarteja Tampe-reelle, jossa niitä aseistettiin ja koulutettiin. Myös muualta Suomesta tiukattiin joukkoja. Hämeen piiriesikunnan tilastokirjoista ym. asiakirjoista (Valt.ark. 36) on ollut mahdollista kokoilla eräitä tietoja punakaartin joukoista. Tällöin on kuitenkin huomautettava, että tiedot eivät ole yksityiskohtiin nähden luotettavia, sillä eri asiakirjoissa esiintyy samoista asioista erilaisia tietoja. Summittaisen käsityksen johtopäätösten tekoa varten antavat nämäkin tiedot.

Eri asiakirjoja vertailemalla voidaan selvittää, että hyökkäysvalmistelujen aikana 1.—10. 3. lähetettiin Tampereelta joukkoja eri rintamille seuraavasti:

Vilppula—Länkipohja—Orivesi	n.	900
Kuhmoinen	n.	150
Kuru—Ruovesi	n.	800
Ikaalinen	n.	625
Suodenniemi—Lavia	n.	150
Lomalle Turkuun, Helsinkiin ja Lahteen	n.	650
<hr/>		
Yhteensä		n. 3275

11.—14. 3. lähetettiin joukkoja rintamille seuraavasti:

Vilppula—Länkipohja—Orivesi	n.	1000
Kuru—Ruovesi	n.	750
Ikaalinen	n.	100
Lomalle	n.	50
<hr/>		
Yhteensä		n. 1900

Numerot puhuvat selvää kieltään siitä, missä tulevan suurhyökkäyksen painopiste tulisi olemaan. Mutta merkillisintä oli kuitenkin se, että Tampereella joukkojen lukumäärä jatkuvasti kasvoi, vaikka olisi luullut sen päinvastoin vähenevän. Seuraavat luvut on poimittu punaisten kirjanpidosta: 1. 3. oli miehiä Tampereella 5196; 5. 3. 6488; 10. 3. 7998. Asia oli niin, että kirjoissa oli miehiä paljon, mutta suurelta osaltaan ne olivat kouluttamattomia, huonoissa varusteissa ja haluttomia lähtemään rintamalle. Kurin puuttuessa ei heitä siihen saatu pakotetuksikaan. Niinpä 10. p:nä, kun Hämeenlinnasta tiedusteltiin, onko Tampereelta lähetetty apua Kuhmoisiin, vastattiin yleisesikunnasta (Valt.ark. 21):

»Ei ole mistä lähettää. Täällä kyllä on miehiä, mutta ne tarvitsivat ensin supiiniturkit ja parit kolmet hienot saappaat, ehkä myöskin frakkipuvut ennenkuin lähtisivät rintamalle . . .»

Punaisten vahvuuksista on vaikea saada selvää. Hyvin tarkka vertaileva arkistotutkimus voinee sen suunnilleen selvittää. Vahvuuksien tarkempi erittely ei kuulu tämän esityksen puitteisiin. Mainit-

takoon vain, että 10. 3. ilmoitti Salmela puhelimitse pariinkin otteen, että rintamalla on Päijänteen ja Pohjanlahden välillä 8000 miestä. Ehkä hän olikin oikeassa varsinaisiin rintamajoukkoihin nähden, mutta jos otetaan huomioon koko pohjoisen rintaman alue, nousee luku moninkertaiseksi: johan yksin Tampereella oli 10. pnä joukkoja lähes 8000 miestä, joskin niistä oli suuri osa taistelukunnottomia.

10. 3. ilmoitti apulaisyliapäällikkö Vastén ylypeästi Helsinkiin, että »nyt ovat kaikki mahdolliset joukot rintamalla. — Vaikka häviämme, häviämme kunnialla, sisua meillä vielä ainakin on.»

Hyökkäysvalmisteluja häiritsivät suuresti johtokoneiston kehittymättömyys, johtajien ymmärtämättömyys siitä, mitä suuren hyökkäyksen valmistelu vaati sekä ennen kaikkea valkoisten aktiivisuus. Rintamapäälliköt näkivät vain hetken tapahtumat. Aika kului pikkunäpertelyihin ja jatkuviin yleisesikunnalle osoitettuihin avunpyyntöihin.

Erikoista murhetta tuotti ylipäällikölle Satakunnan ja Ikaalisten rintama, jossa valkoiset aktiivisella toiminnallaan riistivät aloitteen sikäläisiltä punapäälliköiltä, Salmiselta ja Leinoselta. Valkoisten isku kohdistui jo 2. 3. Laviaa vastaan. 5. 3. annettu raportti kertoo asiasta seuraavaa (Valt.ark. 29 a):

»Lavalta Tampereelle saapuneiden joukkojen valitsema lähetystö kävi Pohj. rintaman yleisesikunnassa, ilmoittivat lahtarien tehneen t.k. 2 p. hyökkäyksen Laviaa vastaan. Taistelu alkoi Susikosken kylässä, jonne olimme asettuneet puolustusketjuun. Lahtareilla oli 2 tykkiä ja 4 kuularuiskua, joista kuitenkin 2 joutui epäkuntoon. Ylivoiman edestä täytyi meikäläisten peräytyä ja lahtarit valtasivat Lavian. Osa meikäläisistä perääntyi Suodenniemelle, mutta suurin osa Tampereelle. Kaatuneista ei ole tietoa. Lähetystö ilmoitti miehistön toivomuksena olevan, että Lavian rintamalle olisi saatava uudet päälliköt, nykyiset kun eivät kykene täyttämään tehtäviään. Samoin pyytävät he Lavian rintamalle tykin ja kuularuiskuja.

Porin ulkopuolella on ollut kaksi taistelua. Piiriesikunnasta tuli tieto, että emme voi jatkaa hyökkäyssotaa, ainakaan toistaiseksi. Meidän täytyy ottaa nähtävästi puolustusasema, joka on seuraava: Rintama sulkemaan Mäntyluoto, Pihlava, Hyvelä, Ruosniemi, Harjunpää, Kullaa ja Lavia. — Tykistöä pitäisi saada edelläolevaan rintamaan.»

Satakunnan rintaman päällikkö Salminen oli suuri pessimisti. Melkein kaikista hänen ilmoituksistaan kuvastuu toivottomuus ja uskon puute. Suuren hyökkäyksen aattona hän esitti käsityksensä hyökkäyssodan mahdottomuuden. Hän näki ehkä selvemmin kuin kukaan punaisista päälliköistä toimintaa rajoittavat tavattomat vaikeudet sekä ylijohdon heikkouden. Tämä Salmisen käsitys tuli myöhemmin muodostumaan kohtalokkaaksi Salmelalle.

Jo hyökkäysvalmistelujen aikana oli kaikkialla punaisissa päälliköissä havaittavissa luottamuksen puutetta omaan voimaan, joka ilmeni jatkuvissa apuvoimien pyynnöissä. Vihollisen voimia liioiteltiin tavattomasti, jotta omat heikkoudet, tappiot ja virheet esiintyisivät paremmassa valossa.

Salmela lienee saanut jo 2. 3. eräitä tietoja valkoisten hyökkäysaikeista, sillä tällöin yleisesikunta ilmoitti Helsinkiin, että valkoisten hyökkäys oli lähiaikoina odotettavissa Lylyssä (Valt.ark. 29 a). Samaa aikaan Salmela määräsi kaatuneiden vihollisten omaisuuden luetteloitavaksi ja lähetettäväksi Tampereelle. Ikaalisten päällikkö Leinonen epäili toimenpiteen onnistumista, »kun miehistö ei tahdo totella tässä asiassa.» — Ruoveden rintaman vasemman siiven päällikkö Stolbov pyyteli jatkuvasti apua.

4. 3. havaitsi K. M. Evä tilanteen toivottomaksi ja anoi eroa. Hänen tilalleen tuli vakava ja velvollisuudentuntoinen työmies Koivunen, Pispalan punakaartin päällikkö. Rintamilta oli saapunut huolestuttavia tietoja ja kaikkialle anottiin apujoukkoja. Lähiseudun punakaarteille annettiin määräyksiä apujoukkojen lähettämisestä Tampereelle, ja niitä tulikin. »Sotilaallinen neuvonantaja» Ali Aaltonen oli hävinnyt omille teilleen.

Maaliskuun 5. pnä sai yleisesikunta Orivedeltä ilmoituksen, että »paikkakuntalaiset olivat nähneet suuren määrän miehiä olleen matkalla Jämsään.» (Valt.ark. 29 a.) Wilkmanin ryhmää koottiin siellä parhaillaan. Punainen yleisesikunta ei pystynyt ilmoituksesta tekemään oikeita johtopäätöksiä. — Lavian rintamalta ilmoitettiin omien tappioiden puolustelemiseksi seuraavaa: »Lahtarit käyttävät hyökkäyksissään saksalaishyökkäystekniikkaa, nim. ensin ankara kuularuiskutuli, jotta saisivat meikäläisten huomion kiinnitetyksi siihen, jolloin he tekevät saartoliikkeen saadakseen meidät saarroksiin.» —

Tänä päivänä oli eskunnalla paljon vaivaa Venäjältä palaavasta Englannin lähetystöstä, joka pyrki rintaman yli valkoisten puolelle matkustaakseen edelleen kotimaahansa. Salmela vastusti koko puuhaa, mutta päätökseksi kuitenkin tuli, että englantilaiset saivat mennä rintaman läpi. Monien kommellusten ja punapäälliköiden keskinäisten riitojen selvittyä lähetystö vihdoinkin 7. 3. pääsi valkoisten puolelle.

Edellä on esitetty muutamia välähdyksiä niistä tekijöistä, jotka vaikeuttivat Hugo Salmelan toimintaa hyökkäysvalmistelujen aikana. Johto oli hajanainen ja kehno, päällystö uskonsa menettänyttä, joukot kurittomia. Siitä huolimatta Salmelan onnistui koota huomattavia voimia eri rintamanosille ja varustaa ne aseilla ja tarvikkeilla. Punaisten jälkeensä jättämien asiakirjojen perusteella voimmekin sanoa, että Salmela teki niissä olosuhteissa kaiken, mitä tehtävissä oli, edullisten olosuhteiden luomiseksi tulevalle suurhyökkäykselle, vaikka häneltä jo tällöin lienee usko hyökkäyksen onnistumiseen pahasti horjunut.

_____ * _____

Koitti sitten suuren hyökkäyksen hetki. Muistamme, että maaliskuun 6. p:nä annetussa käskyssä määrättiin ennen suuren hyökkäyksen alkua suorittamaan seuraavat tehtävät: 1) Satakunnassa oli vallattava Lavia ja jatkettava hyökkäystä Jämijärvelle ja Kankaanpäähän. 2) Ikaalinen oli vallattava 10. 3. mennessä. 3) Jämsä oli niin ikään vallattava viipymättä.

Hyökkäystä Lavialle ei lähetetyistä apujoukoista huolimatta saatu käyntiin ennen kuin 12. p:nä.

Ikaalisten rintamalla oli Leinonen kovasti yrittänyt vallata Ikaalisten kauppala, mutta epäonnistunut ja lähtenyt itse Tampereelle vaatimaan apua.

Kuhmoisten operaatio oli samoin kehittynyt arveluttavaan suuntaan. 10. päivän aamulla olivat Vehkajärveltä ja Padasjoelta edenneet punaiset voimat aloittaneet hyökkäyksensä vallatakseen Kuhmoisen. Mutta toisin kävi. Kuhmoisten valkoiset puolustajat olivat jakautuneet kahteen osastoon, toisen jäädessä puolustamaan kylää ja toisen lähtiessä kapt. Kalmin johdolla kiertämään pohjoisesta Vehkajärven kautta punaisten selkään. Kuten muistamme, oli Grönroosin vasen sivusta jäänyt varmistamatta, ja täysin yllättäen ilmes-

tyi Kalm Vehkajärven pohjoispäähän Grönroosin marssitielle. Tämä oli jo ohittanut paikan marssien Kuhmoisten eteläpuolelle, jossa oli yhtynyt Padasjoelta eteneviin joukkoihin ja aloittanut hyökkäyksen kirkonkylän valtaamiseksi. Kalm suuntasi nopeasti päävoimiensa iskun Vehkajärven—Kuhmoisten tietä pitkin suoraan punaisten voimien selkään katkaisten pienemmin voimin Padasjoelle johtavan tien. Punaiset saarrettiin ja lyötiin täydellisesti, vaikka Kalminkin oli ennen pitkää vetäydyttävä taistelualueelta pahasti murjottuna. Vastoinkäyminen lienee koskenut kovasti Salmelaan, joka, kuten tiedämme oli tämän hyökkäyksen alkuunpanija ja suunnittelija. Siksi onkin tässä paikallaan hieman tarkemmin seurata tämän tapahtumasarjan kehitystä punaisten asiakirjalähteiden valossa.

Ensimmäiset viestit tappiosta saapuivat Kuhmalahdelta puhelimitse ja sitten vähitellen muualtakin. Raportti n:o 187 (Valt.ark: 29 a) kertoo tapahtumista seuraavaa:

»Kuhmalahden lähetti kertoi, että eivät olleet yhteydessä Tampereen kanssa . . . Armeijan tilasta kertoi hän seuraavaa, että se oli ollut saarroksissa kymmenettä päivää vasten yöllä 10 aikaan alkaen, joten ei ole päästy mihinkäänlaiseen yhteyteen . . . Se Orivedeltä lähtenyt joukko luvultaan 91 miestä ja Kangasalalaisia 81 miestä, ovat vielä Kuhmalahdella Puntarin kylässä T.y. talolla eivätkä klo yhteen saakka ole lähteneet saartoketjua murtamaan. — — —

J.K. — Ylipäällikkö Salmelan antama määräys että yllämainittujen joukkojen on heti lähettävä lahtarien saartolinjaa murtamaan. Sekä päämajan muonasto vietävä varmaan talteen, annettiin heti edellämainitulle lähetille joka lähti Orivedeltä Kuhmalahdelle klo 4,40 11 pv:n aamulla maalisk.»

Luopioisten kautta oli 10. 3. iltayöstä saapunut seuraava ilmoitus:

»Taistelu on Kuhmalahdella. Meidän joukkomme ovat lyöty hajalle. Yksi pieni osa Luopiolaisia, Vehkalahtelaisia ja Kuhmalahtelaisia yhdessä. Punainenristi ja kuormasto ovat kadoksissa. — Pyydetään ilmoittamaan, ettei saa lähettää mitään Hämeenlinnan joukoille. Jos sais tykin pois Padasjoelta.»

Salmela siis ryhtyi aivan oikein järjestämään apua Kuhmoisten joukolle lähimpänä olevista voimista. Tampereelta ei apu olisi missään tapauksessa ehtinyt aikanaan perille, vaikka apua sieltäkin puuhattiin. Kuvaava on seuraava puhelinvastaus Oriveden esikunnan tiedusteluun, onko apua Tampereelta lähetetty Kuhmoisiin: »Ei ole mistä lähettää; täällä on kyllä 1000 miestä, mutta panepas ne

lähtemään. On koetettu hyvällä, on koetettu pahalla, mutta eivät vain lähde. Nyt ovat kaikki asiamme jo vinossa; me tappelemme mutta vain suulla. Kun tulee kova paikka, niin päälliköt pakenevat ja miehet perässä.»

Mutta saaretut olivat itse selvinneet saarroksesta. Oriveden esikunta ilmoitti asiasta yleisesikunnalle seuraavaa:

»Kuhmalahden lähetti Kustaa Lepponen Hirsilästä kertoi seuraavaa: Että sunnuntaina t.k. 10 pv:nä klo 6 j.p.p. meidän joukkomme teki hyökkäyksen lahtarien saartolinjan läpi Kuhmalahteen päin ja onnistui hyökkäys siten, että noin puolet piiritetyistä joukoistamme pääsi saartolinjan läpi, toisen puolen jäädessä edelleenkin saarroksiin. Saarroksista päässeet joukot perääntyivät Puntarin kylään saakka...»

Loputkin saaretuista pääsivät hajalle lyötyinä vähitellen omiensa luo. 11. 3. aamulla sai Salmela jo rauhoittavampia tietoja, taas Oriveden välityksellä (raportti 189):

»Äsken Orivedelle tulleiden joukkojen päällikkö A. Jalava ilmoittaa puhelimella, että hänen tiedustelujensa mukaan ei Kuhmalahdessa saarroksissa olevien joukkojen asema ole kovinkaan vakava. Ovat puhkaisseet selkäpuoleltansa lahtarien saarroksen.»

Punaiset lienevät menettäneet tässä taistelussa noin parisataa miestä kaatuneina ja haavoittuneina, eli n. 25 % voimistaan ja koko kuormastonsa.

Salmelan suunnitelmat sivustojen työntämisestä eteen Lavialla, Ikaalisissa ja Kuhmoisissa ennen yleishyökkäyksen alkua olivat siis täydellisesti romahtaneet. Kuvaavaa punaisen armeijan kankeudelle oli, ettei hyökkäystä Kuhmoisiin saatu käyntiin ennen kuin 10. pnä, 9 vuorokauden valmistelujen jälkeen.

Paljon paremmin eivät asiat kehittyneet muillakaan rintamilla. Tämän sai Salmela jo ensimmäisenä hyökkäyspäivänä kokea. Annamme jälleen punaisten asiakirjojen kertoa tapahtumista, koska siten tulevat parhaiten esille ne vaikutteet, joiden alaisena punainen ylipäällikkö Tampereella joutui toimimaan. Sodassahan toimitaan sen perusteella, miten asioiden luullaan olevan, eikä sen, miten ne todella ovat. Viimeksi mainittu selviää vasta jälkepäin.

Ikaalisten rintamalta saapui ensimmäisen tappion sanoma 10. 3. klo 11,30. Hämeenkyröstä ilmoitettiin tällöin puhelimitse mm. seuraavaa (Valt.ark. 29 b):

»Lahtarit ovat lyöneet meidän joukkomme Sikurin kylässä eteläpuolella. Meidän joukkomme ovat saarroksissa, ne joukot, jotka ovat olleet Sikurin kylässä ja Sarkkilan kylässä, luvultaan 600 miestä, sekä yksi tykki, ovat tulossa pakoon Hämeenkyröön. Pyydetään lisävoimia.»

Siuron komppanian päällikkö soitti suoraan yleisesikuntaan, valitelti joukkonsa huonoa kuntoa ja suuria tappioitaan Ikaalisten rintamalla sekä pyysi miehilleen viikon lomaa. Salmela ei tietenkään siihen suostunut, mutta antoi kuitenkin luvan 2--3 miehelle platoonasta kerrallaan lähteä lomalle. Muussa tapauksessa erotettaisiin miehet punakaartista!

Satakunnan rintamalla olivat asiat myös kehittyneet epäedullisesti. Raportti kertoo:

»Porin piirin rintamalla alkoivat taistelut 10/3. Taistelut olivat tulisia ja joukkomme etenivät joka paikassa, mutta voimaa on liian vähän. Pomarkusta saimme jälleen perääntyä Noormarkkuun. Kaatuneita ja haavoittuneita on molemmin puolin koko tavalla. Apujoukkoja ja tykistöä pitäisi saada, muuten alkaa asemamme käydä arveluttavaksi. Yleensä joukkoja vaivaa pelkuruus. Hyökätessä katoavat päälliköt rintamalta, joten joukkomme joutuvat epäjärjestykseen ja usein tarttuu joukkoomme yleinen pakokauhu.»

Porin piirin päällikkö K. Salminen ilmoitti 11. 3. seuraavaa:

»Tilanne pahenee päivä päivältä. Joukot väsyvät ja hermostuvat. Tuskin tekevät vartio palvelusta. Lahtarien käytyreitä on luultavasti joukossamme. He saattavat hämminkiä aikaan. En voi ajatellakaan hyökkäystä. Miksi ei ole lähetetty niitä joukkoja, joita ennemmin pyysin? Nyt täytyy saada vähintään 4 tykkiä, niistä yksi 6 tuumainen, joka pystyy hirsiseinään. Myös kuulia ja schrapnelleja pitää saada runsaasti. Mäntyluoto näyttää olevan kallis lahtareille. Mielestäni olisi tätä rintamaa pidettävä tärkeänä ja annettava lisäjoukkoja niin paljon, että rannikkoseutu voitaisiin puhdistaa lahtareista ennen kelirikkoa. Teollisuuskeskuksista kerätyt joukot näyttävät olevan luotettavampia. Koettakaa siis lähettää niitä.»

Kurun rintamalla oli tilanne myös muuttumassa epäedulliseksi. 9. 3. alettu hyökkäys Vaskivettä vastaan ei ollut vienyt tulokseen, ja Kuru anoi lakkaamatta apuvoimia. »Lahtarit saavat jo huomenna rintamamme murtumaan, ellei apu tule», sanottiin. Mutta Tampereelta vastattiin, että »parhaimmalla tahdollakaan emme voi lähettää. Kun annetaan joukoille määräys lähteä rintamalle, niin kieltäytyvät

he siitä jyrkästi ja tekevät mitä itse tahtovat. Juuri annettiin määräys riisua 1 kompp. aseista ja ottaa jäsenkirjat pois, kun eivät suostuneet lähtemään rintamalle. Joka rintaman kolkalle huudetaan lisää apuvoimia, mutta mistä me niitä otamme» jne. Tähän Kurusta vastattiin: »Tällä rintaman osalla on meitä kaikkiaan n. 3000 miestä. Mutta jos ette apua lähetä, niin en minä rupea näitä loppujakaan lahtareilla tapattamaan, vaan lähemme pois.»

Seuraavana aamuna eli 11. 3. klo 5,25 tapahtui alla oleva kuvaava puhelin keskustelu Salmelan ja Kurun päällikön välillä.

Kuru: — »Me lähemme täältä nyt lomalle ja teidän on laitettava miehiä tänne meidän tilallemme, koska Tampereella on tuhansia miehiä, jotka eivät vielä ole olleet rintamalla. Herrat esikunnassa vetävät vain meitä nenästä ja jättävät pienillä joukoilla aseettomina tappelemaan.»

Salmela: — »Herra Jumala, ei minulla ole miehiä enkä minä ole teitä nenästä vetänyt. Mistä meille riittää mahdottomia miesmääriä. Koko etelä-Suomesta saamme mopilisoitua n. 15000 miestä ja niistä 8000 on rintamalla, joka käsittää matkan Porista aina lähelle Lahtea. Jos miehistöä ei tyydytä meidän toimenpiteemme, niin ei mahda mitään ja jos te lähdette lomalle, ei minulla ole aikaa ruveta teitä agiteeraamaan.»

Yleisesikunnan jäsen Eino Rahja oli matkustanut Lylyyn seuraamaan tilanteen kehitystä tässä hyökkäyksen painopistesuunnassa. 10. päivän illalla klo 21,30 ilmoitti Rahja päivän tapahtumista seuraavaa (Valt.ark. 29 b):

»Oikea sivusta: Hurrin joukot seisovat paikoillaan Länkipohjan ja Vilppilän (?) välillä, eivät siis ole siirtyneet niin kuin on ollut määräys. Karjalaisen joukot ovat seuraavilla asemilla: Hillin kansakoululla, osa Lylyssä ja tänään siirtyvät Pihlajiston kylän eteläpuolelle. Keskusta on siirtynyt Lylystä oikealle siivellen ylä Sankkilasta ylä ja ala Pynnöseen... Vasempi sivusta oli eilen Pynnösniemessä, ynnä Pynnösniemi, Taivasaho ja Taivio on miehitetty.»

»Klo 7 aamulla lähdettiin hyökkäämään Enonrantaan katkaisemaan Vilppulan ja Ruhalan välistä tietä ja toimimaan tykillä, Hänninen, Manninen ja Nenonen. Lylystä lähetettiin a-kompp. ja Kangasalan kompp. Nenosiin päin. Klo 7 aikaan miehittivät Seppälän kylän, mutta juoksuhaudoista ammuttiin meitä kovalla kuululateella, joten ei joukot pysyneet Seppälässä, vaan tulivat takaisin Lylyyn. — Korkeakoskella olevat joukot ovat siirtyneet Hyrylään. Lylyyn on tänään tuotu 11 haavoittunutta.»

10. päivän taistelut merkitsivät suurta vastoinkäymistä punaisille. Salmela koetti järjestää apua enimmäkseen uhatuille rintamille miehien, aseiden ja ampumatarvikkeiden muodossa, erikoisesti Hämeenkyröön ja Siuroon. Määrättömiä määriä ei tarvikeitakaan ollut lähettää, sillä »me olemme konkurssin partaalla», kuten erääseenkin avunpyyntöön vastattiin. Pääasiallisesti oli kuitenkin tyydyttävä antamaan vain hyviä neuvoja. Salmelan mieli ei ollut 10. päivän illalla kovin korkealla, jota todistaa seuraavakin valkoisten puhelinsalakuuntelijoiden muistiinpano:

»Klo 11,25 ip. Salmela puhui, ettei voi nyt kaikkea sanoa, mitä tietää, sillä telefoonissa on niin paljon kuuntelijoita tänä iltana. Hänen tiedossaan on paljon sellaista, jota ei ole varsin hauska sanoa. Eihän kaikki ole niinkuin olla pitäisi. Kuitenkin hän voi sanoa, että joukkomme ovat vetäytyneet Ikaalisista ja punakaartilaisjoukkomme Kuhmalahdella on saarroksissa.»

Erikoisesti näyttää Salmelaan koskeneen punaisten mieletön perääntyminen Seppälän kylästä takaisin Lylyyn 10. päivän illalla. Viipymättä hän antoi jyrisevän päiväkäskyn uhaten alipäälliköitään jopa sotaoikeudella (Valt.ark. 219):

»Kaikkien huolimattomien komppaniain osastojen johtajat, jotka t.k. 10 pv:nä tapahtuneessa Seppälän kylä nimisessä taistelussa ovat antaneet joukoille määräyksen perääntyä takaisin taistelutantelelta, ilman että heitä olisi mikään suurempi vaara uhannut ja siten antaneet joukkojen ymmärtää oman heikkoutensa, käsken täten heti tämän päiväkäskyn kuultuaan palaamaan entisille asemilleen sekä seisomaan siinä siksi, kunnes maapäällikön määräyksestä heidät siltä takaisin kutsutaan. Joka vastoin tätä määräystä toisin menettelee, joutuu toverioikeuden tuomittavaksi vallankumousjoukkojen petoksesta.»

Jo aamuyöstä maaliskuun 11. pnä alkoi saapua lisää huonoja viestejä kaikilta rintamilta: — »Koko pohjoisella rintamalla sekaista», — »Kurussa käy nyt jossakin hyvin hullusti.» — »Siurosta tulee 230 karkulaista Tampereelle.» — »Rintama murtunut Ikaalisissa ja Kuhmoisissa.» — »Kuorevedellä on rintama kovin heikentynyt. Miesten täytyy välttämättä saada levätä.» — »200 karkulaista on Hämeenkyröstä saapunut kaupunkiin.» — »Porin rata on uhattu.» — »Hämeenkyrössä miehet vaativat ylipäällikkö Leinosen eroa. Koko esikunta anoo eroa, sillä joukot eivät tottele» jne. — Tässä vain muutamia

näytteitä niistä punaisten puhelinkeskusteluista, joita valkoiset sala-kuuntelijat onnistuivat 11. 3. aamuyöstä sieppamaan.

Ymmärrettävistä syistä Salmelan mieli oli alakuloinen hänen antaessaan 11. 3. klo 10,50 puhelimitse Helsinkiin seuraavan tilannese-lostuksen (Valt.ark. 219):

»Kuhmalahdella joutuivat eilen meidän joukkomme, n. 800 miestä piiritykseen, ollen siinä 12 tuntia. Lahtareita on sanottu olleen n. 5000. Me lähetimme sinne apujoukkoja Orivedeltä päin . . . Omin apuinsa oli joukkomme sitten kuitenkin murtanut piiritysketjun, jossa menettivät kaatuneina n. 30 miestä. Lahtarien mieshukka oli tietysti paljon suurempi. Hyökkäystä ei vielä osattu sieltäpäin odottaa-kaan ja siksi se tuli yllätyksenä. Vilppulan rintamalla oli eilen myös rynnäkkö. Meidän joukkomme siellä pommittivat aivan hajalle Seppälän kylän. Nyt lahtarit ovat asettuneet Seppälässä juoksuhautoihin eikä niitä nyt taas saa sieltä pois muilla kuin käsipommeilla ja kra-naateilla. Joukkomme ovat siellä sangen virkeitä ja innostuneita. Toisin on Kurun, Ruoveden ja Kyröskosken rintamilla. Näistä miehet omin lupinsa vain lähtevät komppanioittain lomalle, pakottavat antamaan ylimääräisiä junia ja menevät kotiinsa. Niin tekevät teidän hyvät helsinkiläisennekin. Järkeä heihin ei saa agiteerattua. Jos olisi yksi tai kaksi miestä, mutta kun niitä on satoja, niin rupea nyt koko maailmaa vastaan tappelemaan. Diktaattorikeinoja olemme täällä panneet jo käytäntöön ja sellainen päätös ja päivä-käsä on siellä Helsingissä valmistettava, jotta he eivät uskalla edes lomasta puhuakaan. Suurena syynä miehistön tyytymättömyyteen on se, ettei meillä ole antaa heille tarpeeksi ruokaa eikä myöskään jalki-neita ja vaatteita. Täällä tulee jo aivan hulluksi. Minä olenkin jo Rah-jalle sanonut, että minä pistän kapsäkkini kuntoon ja vaunun tram-pilta sanon hyvästi Tampereelle ja koko tälle hommalle . . .»

Kaunistelematta toi Salmela esiin vastoinkäymisensä ja vaikeu-tensa. Hänelle oli nyt lopullisesti selvinnyt kurin puuttumisen ja joukkojen mielialan merkitys sotatoimissa. Mutta terävä-älyisenä miehenä hän oli myös havainnut syyt tähän. Päälystön puuttuvan kurinpitovallan kohentamiseksi oli Helsingistä saatava selvät mää-räykset, joihin päälliköt voisivat nojata. Selvästi hän toi esiin myös miehistön tyytymättömyyden perussyyn: Miehillä ei ollut annettavana tarpeeksi ruokaa, jalkineita ja vaatteita. Esitykselleen hän ei saanut ymmärtämystä esimiestensä taholta. Salmela sai tuntea seisovansa yksin alkavan kaaoksen keskellä. Yleisesikunnalla Helsingissä ei ollut edes rohkaisun sanaa sanottavana, sillä Salmelan mieltä ei ollut

omiansa kohottamaan samassa yhteydessä saamansa ilmoitus siitä, että saksalaiset liikehtivät Ahvenanmaalla.

Mutta Vilppulan rintamallaan asiat eivät vielä olleet suinkaan hullusti. Olihan siellä saatu hieman menestystäkin ja olivathan joukot siellä vielä sangen »virkeitä ja innostuneita». Salmelan mielestä oli Vilppulassa vielä mahdollisuus yrittää, jopa saada aikaan ratkaisukin. Suunnitelmia kuvaa seuraava 11. 3. klo 6,05 käyty puhelinkeskustelu:

Karjalainen Lylystä: »No nyt minä, p-le, lähden viemään joukkoja Seppälään; se on ihan läjällä, kivinavetta raunioina, — maantasalla. Tää tykistö ampuu niin p-leen hyvin, mutta lahtareilla on siellä 1/2 km. pitkä juoksuhaulinja. — Kovat annoin käskyt joukoille, olin itse puhumassa. Henkensä menettää joka ei tottele.»

Salmela: »Eivätkö vastaan mutisheet.»

Karjalainen: »Kyllä ne taisi uhatakin. Minua jo eilen täällä uhkailivat ja lupasivat lähteä pois herrojen hommista . . . Minä olen tuuminut, vaikkei meillä olekaan vielä oikea siipi aivan selvä, niin vien tätä keskustaa niin pitkälle kuin voin.»

Salmela: *”Niin minustakin, Vilppula on saatava ja sitten Mänttään.”*

Tämän jälkeen selostaa Salmela suunnitelmiaan Kurun suhteen mainiten, että kun saa sen selväksi, rupeaa hän yrittämään uudelleen Virtain valtausta. Kurusta hän kertoi edelleen: »että se ryssä joka siellä johti, oli oikea rosvopäällikkö. Sillä oli vaikka mitä tavaraa, kultakelloja, hopeatavaroita, kankaita pakoittain ja pitsejäkin. Kehoitti meidänkin miehiä katsomaan itselleen. Siellä se puhdisti kaikki talot, yksinpä meikäläiset töllitkin. Nyt se on pidätettynä ja lähettämme sen pois. — Puhdasta jälkeä ne ryssäläiset tykkimiehetkin olivat tehneet ennenkuin me tulimme tänne.»

Kuten edellisestä selviää, oli suunnitelma muuttunut. Sivustojen työntämisestä eteen oli toistaiseksi luovuttu. Nyt oli suoritettava läpimurto keskustassa, Vilppula oli vallattava, ja sen jälkeen oli ryhdyttävä vyöryttämään vihollisen rintamaa. Tämä olikin ainoa mahdollisuus näissä olosuhteissa.

Hyrskymurto oli röyhkeällä käyttäytymisellään tehnyt itsensä niin vihatuksi, että Salmela katsoi olevan syytä lähettää hänet »viikoksi hermojansa paikkaamaan». Mutta itse Haapalaisen ilmoitettiin saapuvan Tampereelle, vaikka Salmela ilmaisikin käsityksensä hänestä.

sanomalla, että »mitäpä apua hänestä olisikaan, eihän se mies osaa muuta kuin haukkua.» — Venäläisistä näyttää Salmelalla olleen aikamoinen kiusa, eikä hän heitä suinkaan ihannoinut, kuten äsken esitetty puhelinkeskustelukin osoittaa. Todisteita on myös olemassa siitä, että Salmela vastusti kaikenlaisia väkivallantöitä ja omankädenoikeutta, mutta hänellä ei ollut tarpeeksi keinoja käytettävissään saadaakseen ne kokonaan loppumaan. Salmelan ansioksi on laskettava, että Tampereella sattui väkivallantöitä hämmästyttävän vähän.

11/12. 3. välisen yön Salmela istui tapansa mukaan väsymättä puhelimensa vieressä ja otti vastaan toinen toistaan murheellisempia viestejä. Klo 1,00 »Tyrväältä ilmoitettiin puhelimella, että lahtarit hyökkäivät sinne. Pyytävät apuvoimia.»

Länkipohjasta, jossa Hurri oli pannut etenemisen käyntiin, soitettiin klo 4,20:

»Taistelu käynnissä. Pyydetään 3000 miestä avuksi. Ylipäällikkö kaatunut. Joukot hajaantuvat. Ylivoima mahdoton.»

Johon Salmela vastasi:

»Laittakaa lähetti joka puolen tunnin perästä Lylyyn viemään tietoja taistelun kulusta. Laittakaa miehet varmoihiin puolustusasemiin. Esikunta ehdottakoon miehille uuden ylipäällikön. Sanokaa miehille, että me koetamme mikäli voimme lähettää heille apua. Sanokaa myös, että tämän vuorokauden aikana murramme Vilppulan rintaman, maksoi mitä maksoi. Sanokaa miehille, etteivät saa olla raukkoja, pelkureita, jotka vaaran hetkellä lähtevät pakoon. Sanokaa heille, että sellaisia raukkoja meillä on jo tarpeeksi Kurussa, Muroleessa ja Kyröskoskella. Lietsokaa miehiin intoa ja rohkeutta. Pakottakaa miehet väkisin taistelemaan.»

Orivedelle annettiin viipymättä määräys lähettää helsinkiläiset joukot pikamarssissa Länkipohjaan avuksi. »Kuhmalahdelle me voimme järjestää apua täältäpäin.»

Mutta joukoista oli Tampereellakin puute. Niitä ryhdyttiin tarkokkaasti hankkimaan sitäkin suuremmalla syyllä, kun Rahjan Pietarista tilaamat apujoukot oli käännytetty Rautuun. Ikaalisten ja Lavian rintamilta ilmoitettiin joukkojen perääntyvän osaksi pakokauhun vallassa. Tehokkaita keinoja ei Salmelalla ollut käytettävissä kurin palauttamiseksi. Puhuminen, »agiteeraaminen» ja uhkaaminen aseistariisunnalla, jäsenkirjan pois ottamisella ja kaartista erottamisella eivät riittäneet pysäyttämään pakokauhuisia joukkoja. Ainoa

keino olisi ollut uhata kuolemanrangaistuksella ja panna sellaisia myös täytäntöön, sillä tuskinpa monet punakaartilaiset muuhun pyrkivätkään kuin kaartista erottamiseen. Johtajien käsitystä kurin palauttamisesta kuvaa seuraava 12. 3. klo 2,10 muistiin merkitty puhe-
linlausuma:

»Tiedän, että asemamme on yhtä kurja joka paikassa. Meidän on laadittava pöytäkirja sosialidemokraattiseen henkeen ja luettava se joukoille. Sillä ehkä voimme saada kurin pysymään muutaman päivän. — On taisteltava joko voittoon tai perinpohjaiseen tappioon asti.»

Palkintojakin lupaamalla yritti Salmela kohottaa miestensä taisteluintoa. On säilynyt eräs ylipäällikön määräys raha-asiaanosastolle (Valt.ark. 125), joka on tässä suhteessa kuvaava:

»Täten määrätään annettavaksi Arvo Järviselle 500: — Smk. minun lupaamani palkinnon hänen urhoollisesta menettelystään taistelun tuoksinassa.»

Mutta palkkioiden lupaaminenkaan ei tuonut enää parannusta kuriin.

Mainittakoon vielä, että Salmela tänä päivänä kielsi lennättimen käytön, koska »strateginen asema on kehittynyt sellaiseksi, ettei min-käänlaisia sanomia sallita lähettää.»

Ei tuottanut 12. päiväkään toivottua ratkaisua Vilppulassa. Kurusta oli saapunut onnettomuuden viesti toisensa jälkeen, mutta vasta 13. päivän aamuyöstä saapuivat tarkat numerotiedot suurista tap-
pioista: 253 kaatunutta ja 400 haavoittunutta, jonka lisäksi tykki ja kaksi konekivääriä oli menetetty (Valt.ark. 21). — Kuhmalahdelta ilmoitettiin joukkojen olevan haluttomia tappelemaan, mutta Vilppu-
lan rintamalla, josta edellisenä aamuna oli saatu niin uhkaavia tie-
toja, erikoisesti Länkipohjasta, alkoi tilanne selvetä. 13. 3. klo 5,00
Salmela saattoikin ilmoittaa puhelimitse Turkuun:

»Asema näyttää jo vähän selviävän. Pilvi, joka Vilppulasta nousi,
ei tunnukaan olevan niin vaarallinen kuin aluksi luulimme.»

Päivemmillä oli Salmelan mielentila jo kokonaan toinen hänen
selostaessaan kuulumisia Hämeenlinnaan:

»Me olemme saaneet selkäämme niinkuin akat . . . Ette uskoneet
aseman vakavuutta kun teille sanoin . . . Ei tänne tarvitse enään tulla,
kyllä saamme mennä toiseen paikkaan . . . Saatte sitten soittaa meille,
kun me menemme Hämeenlinnan sivu . . .»

Ei ollut enää korkealla punaisen ylipäällikön usko. Valvomisesta johtunut liikarasisustus sai hänet puhumaan sellaistaikin, jonka hän ehkä muuten olisi pitänyt omana tietonaan. Ei aavistanut Hugo Salmela vielä tällöin, että hänen tiensä ei enää koskaan ole kulkeva Hämeenlinnan sivu.

Tänä päivänä saapui Tampereelle korkea vieras. Itse »Suomen kaikkien sotajoukkojen ylipäällikkö» Eero Haapalainen tuli kaupunkiin. Salmela ei tosin häneltä paljon apua odottanut, kuten tiedämme, sillä, »eihän se mies osaa muuta kuin haukkua». Tampereen yleisesikunta ja muutkin saivat sinä päivänä tuntea, että tuo arvostelu ei ollut ollut liioiteltu. Haapalainen ryhtyi juopottelemaan, haukkui yleisesikunnan sekä Salmelan alipäälliköt, erikoisesti Karjalaisen, syyttäen heitä hyökkäyksen epäonnistumisesta. Uhkasipa hän itse lähteä Vilppulaan hyökkäystä johtamaan. Tilanne muodostui sangen kiusalliseksi Salmelalle. Seuraavana päivänä, kun Haapalainen edelleen oli tolkkuttomassa humalassa, hän vangitutti »Eeron» ja lähetti hänet vartioituna Helsinkiin. Kovakourainen teko entistä ystävää ja taistelutoveria kohtaan! — Haapalaisen sotapäällikön ura katkesikin tähän ja punakaarti vapautui näin Salmelan ansiosta yhdestä kelvottomimpia päälliköitään.

13. päiväkään ei ollut siis tuonut mitään ratkaisua, vaikka Karjalainen saattoikin illalla ilmoittaa Vilppulasta hyviä uutisia. »Meidän joukkomme ovat jo joella asti.» Toivoa oli siis vielä olemassa!

14. 3. saapui epämääräisiä tietoja valkoisten odotettavissa olevasta hyökkäyksestä Länkipohjassa. Salmela ei näytä nähin erikoista huomiota kiinnittäneen, sillä mihinkään toimenpiteisiin ei ryhdytty. Päinvastoin hankkiutui Länkipohjassa oleva Helsingin 2 rykm. 2 patl. I kompp. lähtemään sieltä »omalla vastuullaan» pois. Tähän Salmela ilmoitti, »että he eivät saa sieltä lähteä, mutta jos he kiellosta huolimatta lähtevät, niin he riisutaan aseista ja otetaan jäsenkirjat ja jäsenkortit pois ja joutuvat siihen asemaan, joka on tuleva niiden osalle, jotka lähtevät rintamalta karkuun.»

Aamusta alkaen pyydettiin kaikkialle lisäväkeä, mutta sitä oli yhä vaikeampi saada Tampereelta liikkeelle. »Missä helvetissä ne miehet viihevät, kun eivät tule tänne,» kivahti Salmela kerrankin kasarmin komissaarille. »Siellä on Kurussa tosi ikenessä ja olisi joku apu, jos saataisiin edes tämä komppania sinne työntää.»

Vilppulan rintaman päällikkö Karjalainen oli epäilemättä Salmelan paras alijohtaja. Hän olikin saanut pysymään joltisenkin kurin ja hengen alaisissaan joukoissa, ja ne olivat pystyneet kerta toisensa jälkeen varsin sisukkaasti hyökkäämäänkin vastoinkäymisistä huolimatta. Merkille pantavaa on, että Karjalaisella ei ollut venäläisiä avustajia, mutta siitä huolimatta hän pystyi parempiin suorituksiin kuin venäläisten vaikutusvallan alaiset joukot. Tämäkin osaltaan osoittaa sen väitteen todeksi, että venäläisistä ei ollut johtotyössä paljonkaan hyötyä, pikemminkin päinvastoin. Jo ensimmäinen vastoinkäyminen riitti saattamaan venäläisten johtamat joukot hajoamisen partaalle, kuten Kurun tapaukset niin selvästi osoittavat.

Mutta nyt alkoi kuri rakoilla Karjalaisenkin joukoissa. 14. 3. aamulla soitti Karjalainen Salmelalle ja valitti, että kaikki pyrkivät lomalle, tänäänkin noin 500 miestä. Salmela lohdutti Karjalaista, että muuallakin on tilanne sama:

»Kurustakin miehet lähtevät lomalle ja nyt siellä on asiat hullusti.»

Karjalainen: »Voi hyvä Jumala, mitä tästä tulee.»

Salmela: »Lahtarit hyökkäävät myös Ikaalisista Hämeenkyröön.»

Karjalainen: »Pohjankylän rintamalla ovat meikälaiset perääntyneet . . . Rahja tulee tänä iltana sinne. Häntä on ehdotettu SPK:n ylipäälliköksi, mutta ei kai hän rupea. Sanoi, että kyllä tässä perkeleessä tarvitaan miestä muuannekin.»

Päivällä ilmoitti Karjalainen, että oli hyökätty, mutta jälleen peräännytty.

Kun tarkastelee punaisen armeijan tilaa 14. 3., valkoisten suuren hyökkäyksen aattopäivänä, on ehdottomasti todettava, että se oli surkea. Punaiset joukot olivat epäonnistuneissa hyökkäyksissään kuluttaneet voimansa loppuun. Mutta pahinta oli, että viimeisetkin kurin rippeet olivat joukoista haihtumassa. Ne olivat hajoamisen partaalla. Näissä taisteluissa olivat punaiset kärsineet paljon enemmän kuin valkoiset. On suoranaisten ihme ja sisun näyte, että punaiset näissä olosuhteissa pystyivät kehittämään tiukan vastarinnan valkoisten suurhyökkäyksen alkaessa. Vieläpä Karjalaisen onnistui koota joukkonsa suureen hyökkäykseen 15. päivän aamulla niiden lisäjoukkojen turvin, jotka Salmela oli sinne 14. pnä lähettänyt.

Salmelalla oli tarkoituksena saada vihdoinkin aikaan läpimurto Vilppulassa, jota varten hän oli vahvistanut Karjalaisen joukkoja

lähes tuhannella miehellä. Myös oli annettu määräys valmistautua uudelleen hyökkäykseen Länkipohjassa ja Kuhmoisissa, jotta oikean siiven voimat olisi saatu lähempään yhteistoimintaan keskustan voimien kanssa. Kurun suhteen Salmela lienee jo menettänyt toivonsa, sillä joukot pyrkivät sieltä jatkuvasti pois. »Riisuttava aseista ja lähetettävä tänne,» oli Salmelan neuvo niskuroivien joukkojen käsitelystä.

15. päivä alkoi tavanmukaisin avunpyynnöin kaikilta rintamilta. Mutta kaikki käytettävissä olevat voimat oli jo lähetetty Vilppulaan. Poriin selostettiin tilannetta klo 6,12 seuraavasti:

»Vilppulassa ratkaisun tapahtuminen lasketaan jo tunneissa. Siellä on ollut tänään hurjia taisteluja . . . Lavian rintamalla on hätä. Meidän miehemme pyysivät sieltä apua. Me emme voi sitä kuitenkaan mitenkään järjestää. Lähettäkää te sieltä Porista ylimääräisellä junalla yksi komppania Karkun asemalle ja sieltä sitten Suodenniemelle.»

Satakunnan rintaman oikeaa sivustaa oli Salmelan toimesta vähän väliä vahvistettu, mikä olikin oikein, sillä vihollinen uhkasi siellä rautatieyhteyttä Tampere—Pori. Olisihan sen katkeaminen merkinnyt koko tämän rintamanosan luhistumista ja Tampereen joutumista uhan alaiseksi myös lännestä päin.

Rahja oli edelleen jonkinlaisena »yleisesikuntaupseerina» seuraamassa ratkaisuhyökkäyksen kehitystä Vilppulassa. Seuraava puhelin-keskustelu hänen ja Salmelan välillä 15. 3. aamulla antaa valaistusta tilanteeseen ja suunnitelmiin:

Salmela: »No mitä sinne kuuluu?»

Rahja: »Perkeleen sitkeitä ne lahtarit ovat.»

Salmela: »Joko Seppälä on teidän hallussanne?»

Rahja: »Ei vielä. Näyttää sittenkin siltä kuin ei voimat riittäisi. Se teki kovin hyvää meille se apujoukko ja nyt me aloimmekin hyökkäämään. Niin se on, että nyt tässä arpa heitetään tänään ja huomenna, joko tappio tai voitto. Tästä asiasta et saa kenellekään puhua.»

Salmela: »Olen antanut määräyksen, että on yritettävä uudestaan Länkipohjassa, Leppäkoskella ja Kuhmoisissa, jotta ne pääsisi kosketukseen teidän rintamanne kanssa. Vieläkö Seppälä palaa?»

Rahja: »Ei, mutta täällä taivaanranta hyvin punottaa, näyttää niin kuin se olisi Mäntässä päin. Lähetin äsken tiedustelijoita sinnepäin.»

Salmela: »Lavialla on lahtarit lyöty täydellisesti, siellä oli 8 hyvää kuularuiskua. Saimme lahtarien keskuuteen täydellisen sekasorron, jossa niitä kaatui noin 600.»

Lavialla oli siis tapahtumien kehitys käynyt punaisille myönteiseksi. Samoin tuli rohkaisevia tietoja Ruovedeltä ja Ikaalisista. Mutta illalla täytyi Salmelan jo todeta, että ratkaisua ei nytkään oltu saavutettu. Päinvastoin oli vihollinen siirtynyt hyökkäykseen. Klo 22,00 Salmela vastaanotti seuraavia tietoja (raportti n:o 235, Valt.ark. 29 b):

»Ikaalisten ja Hämeenkyrön rintamilla lahtarit hyökkäävät. — Taistelut jatkuvat pimeän tulosta huolimatta. Kurussa hyökkäävät lahtarit parasta aikaa.»

Lylystä ilmoitettiin (raportti n:o 302, Valt.ark. 29 b):

»Enonrannan rintamalla oli koko aamupäivän valmistelua hyökkäykseen, jolloin kehittyi pienempiä etuvartiokahakoita. Hyökkäys alettiin klo 1:si j.p.p. Meidän joukot hyökkäsivät hyvin laajassa ketjussa, joka oli pakosta pidettävä niin laajana kun lahtarien varustukset olivat niin laajat. Meidän joukot »useimmat ainakin» hyökkäsivät urhoollisesti ryhtyivät pistintaisteluun. Mutta eivät voineet kuitenkaan saavuttaa päämaaliaan »Enonrannan tietä», kun lahtarien voimat olivat niin suuret ja olivat varustetuissa paikoissa. Meidän joukot eivät kuitenkaan perääntyneet vaan jäivät asemilleen. Meidän mieshukka oli 21 haavoittunutta ja 8 kuollutta, kadoksissa oli muutama mies . . .»

Pitkin päivää saapui ilmoituksia joukkojen pyrkimisestä pois rintamilta. Uhkauksillakaan ei enää tuntunut olevan tehoa. Turun puolesta saapui kamalia huhuja saksalaisten maihinnoususta.

Huonosti olivat punaisten asiat, kun valkoisten suurhyökkäys 16. 3. alkoi. Tavanmukaisten avunpyyntöjen ohella alkoi sataa tietoja vihollisen hyökkäyksistä eri tahoilla. Helsinkiin ilmoitettiin: »Lahtarit hyökkäävät nyt vuorostaan pitkin rintamaa ja meidän joukkomme ovat väsyneitä ja peräytyvät. Meidän tarvitsisi saada yhtä rohkeita poikia kuin lahtareillakin on, jotka tulevat keskelle meidän rintamaamme ja räjäyttävät radan ilmaan. Sitä täytyy kunnioittaa, oli se mistä leiristä tahansa. Olisipa meilläkin sellaisia poikia, niin panssariautoilla olisi mentävä Päijänteen jäätä ja laskettava niin, että paikat soi, — mutta ei meillä ole muita kuin nahjuksia.» — Ei ollut enää ylijohdolla paljon luottamusta joukkoihinsa.

Joukot olivatkin jo saaneet sodasta tarpeekseen. Niinpä ilmoitettiin Kyröskoskelta, »että miehet lähtevät kotiin vaikka millä keinoilla. He eivät lupaa millään uhalla enää mennä taisteluun.» — »Sanokaa, että heidät riisutaan aseista ja julistetaan puoluepettu-

reiksi.» — »Ei se mitään auta, se on jo kaikki heille selitetty.» —
 »No, riisukaa sitten aseista, terve!»

Uusia joukkoja piti saada. Salmela yritti aina Porvoosta saakka tilata »hyviä tappelijoita», ja Hyrskymurto, joka taas liehui Tampe-reella, kiristi joukkoja Turusta ja muualtakin. Tappioihin viitaten mainitsi Salmela puhelimessa, että »onhan niitä menneet yhteensä jo kolmeen tuhanteen.»

_____ * _____

Salmelan oli ennen pitkää pakko todeta, että mitään mahdollisuuksia suurhyökkäyksen jatkamiseen ei ollut olemassa. Hyökkäys oli epäonnistunut, mutta syy tähän ei ollut Salmelan. Syyt olivat syvemmällä. Useassa yhteydessä on jo viitattu sotilaallisen kurin löyhyyteen punaisessa sotajoukossa, joten siihen ei tässä ole syytä palata. Tämän perussyyn lisäksi oli armeijan rakenteessa sellaisia puutteita, jotka tekivät hyökkäysoperaatiot mahdottomiksi. Organisaation kehittämässä ei ollut päästy komppaniaorganisaatiota pitemmälle, vaikka tehtävä olisi edellyttänyt vähintään prikaati- tai sitä vastaavan organisaation olemassaoloa. Joukkojen ja johtajiston koulustaso niin taktillisesti kuin teknillisestikin ei mitenkään ollut riittävä laajoihin hyökkäysoperaatioihin. Enintään paikalliset, rajoite-tuin tavoittein tehdyt hyökkäykset voivat tulla kysymykseen. Huolto-koneisto oli myös niin alkeellinen, että joukkoja ei voitu varustaa välttämättömillä tarvikkeilla edes puolustusolosuhteissa. Kaukaisin tavoittein tapahtuva hyökkäysoperaatio oli jo ennakolta tuomittu pysähtymään huoltovaikeuksiin, vaikka hyökkäys olisikin jotenkuten saatu liikkeelle. Näissä olosuhteissa ei paljon merkinnyt se, miten joukot oli ryhmitetty ja käytettiin niitä taktillisesti väärin vai oikein. Hyökkäykselle asetettua päämäärää ei missään tapauksessa olisi tällä sotajoukolla saavutettu.

Punaisilla oli mahdollisuus päästä enintään paikallisiin läpimur-toihin, mutta niidenkin hyväksikäyttö operaatioiden edelleen kehittä-miseksi olisi ollut mahdotonta. Lisäksi tähän olisi tarvittu reservejä, joita ei ollut.

Syy hyökkäyksen epäonnistumiseen oli punaisen ylijohdon teke-mässä virhelaskelmassa. Yliarvioiden joukkojen suorituskyvyn se vaati armeijalta suorituksia, joihin se ei pystynyt. Pohjoisen rinta-

man ylipäällikön ansioksi on laskettava, että hän yritti ottaa ja ottikin joukoista irti kaiken sen, mikä oli mahdollista. Siitä huolimatta paikalliset menestyksetkin jäivät varsin vaatimattomiksi. Tällöin on otettava huomioon myös vastustajan joka suhteessa korkeammalla tasolla oleva armeija, joka vähempilukuisenakin pystyi torjumaan punaisen sotajoukon hyökkäysyritykset.

Hyökkäyksissään kuluttivat punaiset voimansa loppuun. Joukot uupuivat, ja viimeisetkin taistelutahdon rippeet hävisivät. Mieliala masentui ja tottelemattomuus tuli yhä yleisemmäksi. Joukkoja oli enää vaikea pitää koossa. Kaikki tämä oli omiaan saattamaan punaisen sotajoukon arveluttavaan heikkoudentilaan koko rintamalla.

Tämä oli sitäkin vaarallisempaa, kun valkoiset paraillaan valmistautuivat hyökkäykseen punaista pohjoista rintamaa vastaan. Valkoisten ylijohdo laskelmoi aivan oikein, että punaisten hyökkäys oli vain eduksi heidän tarkoituserilleen. Hyökkäykseen varattuja joukkoja ei käytetty torjuntataisteluihin, vaan päinvastoin oltiin valmiita antamaan myöten, mikäli siihen olisi ollut pakko. Niinpä valkoisten hyökkäysvoimat olivat tuoreita ja levänneitä niiden aloittaessa 16. 3. ratkaisuun pyrkivän hyökkäyksensä, mutta punaiset voimat sitä vastoin kestämisryvyn äärimmäisen rajan saavuttaneita, hajaannuksen ja heikkouden tilassa olevia laumoja. Tämä on pidettävä mielessä arvosteltaessa punaisten torjuntataistelua yleensä ja erikoisesti ylipäällikkö Salmelan toimintaa ja osuutta siihen.

Pian selveni tilanne ylipäällikölle kaikessa vakavuudessaan. Esi-kunta kokoontui neuvottelemaan. Kokouksessa hahmotteli ylipäällikkö tilanteen seuraavasti (Suomen Punakaarti s. 146):

»Kurun rintama on käytännöllisesti katsoen olematon, sillä joukot siellä hankkiutuvat perääntymisretkelle. Ruoveden rintamalta ovat joukot alkaneet vetäytyä Lylyyn. Länkipohjassa on kärsitty häviö ja punaiset pakenevat valkoisten tieltä Orivedelle. Valkoisia parveilee jo rautatien läheisyydessä uhaten jopa Oriveden seutuja. Kuhmoisten rintamalta joukot ovat vetäytyneet etelään, joten tie Kuhmalahden kautta Tampereelle on tosiasiaa avoinna. Satakunnassa valkoiset myöskin hyökkäävät todennäköisenä tarkoituksenaan katkaista Tampereen ja Porin välinen rautatieyhteys päästäkseen uhkaamaan Tamperetta lännestä.»

Mitään päätöksiä ei kokouksessa tehty. Periaatteessa lienee kuitenkin sovittu, että Vilppulan rintamanmutka on oikaistava vetämällä rintama lähemmäksi Tamperetta. Joukkojen piti kuitenkin puolustautua nykyisissä asemissaan siksi, kunnes järjestelyt uutta rintamaa varten olisi saatu loppuun suoritetuiksi. Eräälle venäläiselle upseerille annettiin tehtäväksi valmistaa Tampereen puolustussuunnitelma. Siihen palaamme myöhemmin.

Olivatpa suunnitelmat mitkä tahansa, punainen yleisesikunta ei pystynyt niitä panemaan täytäntöön. Uuden rintaman miehittämiseen olisi tarvittu vahvoja, vereksiä voimia, mutta niitä ei ollut. Rintamalla oleville voimille oli suorastaan vaarallista antaa käskyä perääntyä uusiin aseisiin, sillä punainen sotajoukko ei pystynyt tällaista liikettä suorittamaan. Peräytyminen muuttui säännöllisesti paoksi, ja joukot pyrkivät suoraan lähimpään asutuskeskukseen, ensisijassa Tampereelle. Tämän oli Salmela saanut jo useita kertoja havaita, ja tässä lieneekin selitys siihen, että punainen ylijohtovarsin harvoin antoi luvan mihinkään perääntymisliikkeeseen. Jotakin mahdollisuutta vielä oli, niin kauan kuin joukot olivat paikoillaan, mutta niin pian kuin niiden oli peräännyttävä vaikkapa vapaaehtoisestikin, oli kaikki hukassa. Tällöin on myös muistettava punaisten tavaton halu päästä pois rintamalta. Punaiset päälliköt syyttivät sodan aikana tästä valkoisten harjoittamaa provokaatiota ja sodan jälkeenkäkin ilmestyneissä kirjoitelmissaan he panevat pääsyyn aivan vakavissaan valkoisten harjoittaman »provokatoorisen agitation» niskoille. (Vrt. esim. Luhtakanta: Suomen Punakaarti).

Salmelalla ei ollut muuta mahdollisuutta uuden rintaman muodostamiseksi kuin ryhtyä kiireesti hankkimaan vereksiä joukkoja. Hämeen piiriesikunnan asiapapereista (Valt.ark. 37) selviää, että 16. päivän jälkeen muodostettiinkin uusia joukkoja komppanioittain sekä jaettiin myös aseita lähiseutujen punakaarteille. 16. 3. oli kivääri-varasto 9345 kpl., mutta 23. 3. mennessä se oli huvennut 3652 kpl:een, joka osoittaa, että viikon aikana oli aseistettu n. 6000 miestä. 15. 3. oli miehiä Tampereella 8237, mutta 18. 3. 9658 ja 20. 3. jo 13087. Näiden joukkojen taisteluarvo oli tietenkin melkein olematon, joten ei ole ihmettelemistä, että mitään uutta rintamaa ei saatu muodostetuksi.

16. p:nä Salmelalle siis selvisi hyökkäyksen jatkamisen mahdottomuus. Saarroitus uhkasi Vilppulan joukkoja molemmilta sivustoilta, joten olisi luullut punaisen yleisesikunnan ryhtyvän kaiken uhallakin vetämään joukkoja pois yhä ahtaammaksi käyvästä pussista. Mutta niin ei tehty, sillä uutta rintamaa ei vielä ollut ehditty muodostaa ja rintamalla oleville joukoille ei pakokauhun syntymisen pelosta uskallettu antaa perääntymiskäskyä. Oli siis toistaiseksi kes-tettävä paikoillaan. Tämä tuntuu omituiselta, mutta Salmela toimi sittenkin oikein. Sillä jos hän olisi antanut peräytyiskäskyn, olisivat joukot virranneet suoraan Tampereelle eivätkä olisi tarjonneet valkoisille mitään vastarintaa. Seurauksena olisi ollut, että valkoisten voimat eivät olisi kuluneet hyökkäyksen alkuvaiheessa, ja taistelukykyisinä ollen he olisivat voineet pakenevien punaisten perässä mars-sia suoraan Tampereelle. Vaikka punaisten joukkojen perääntyminen sittemmin muodostuikin paonomaiseksi, ne olivat suorittaneet tehtävän, johon Salmela ehkä pyrkikin. Ne olivat kuluttaneet valkoisten hyökkäysvoiman sikäli, etteivät nämä pystyneet tehokkaasti ajamaan takaa pakenevaa vihollista.

Mistään perääntymisestä ei siis vielä ollut kysymys huolimatta siitä, että tilanne 17. p:nä muodostui varsin kriittilliseksi. Aamupäivällä Salmela selosti tilannetta puhelimitse seuraavasti (Valt.ark. 219):

»Asema on hyvin vakava. Lahtarit yrittävät katkaista rataa Porin tiellä ja Orivedeltä. He hyökkäävät Kurusta ja Orivedeltä Tamperetta kohti minkä ennättävät. He ovat saaneet p-sti apujoukkoja emmekä me saa enää mistään. Meidän joukkomme ovat joka paikassa perään-tyneet pitkät matkat, kun eivät ole sitten viime sunnuntain saaneet yhtään levähtää. Tällainen on nyt asema.»

Salmela oli siis tehnyt vihollisen toiminnasta aivan oikeita johtopäätöksiä. Mahdollisuuksien mukaan haalittiin apuvoimia Kuruun ja Orivedelle, jonne lähetettiin mm. konekiväärimiehiä »ryssien tilalle, jotka sieltä karkasivat». Kuhmalahdelta ilmoitettiin klo 10,00 tie-noissa, että »lahtarit piirittävät Orivettä ja on heillä 3000 miestä, 10 tykkiä ja 10 kuularuiskua.» Vähän myöhemmin ilmoitettiin Teis-kosta punakaartilaiden pakenevan laumoittain Tamperetta kohti. »Rahja ja Wastén lähtivät sinne palauttamaan järjestystä», mutta heidän yrityksensä jäi tuloksettomaksi. Kyröskoskelta ilmoitettiin,

että oli peräännytty. Karkusta saatiin sanoma, että »täällä hyökkää 5000 lahtaria. Esikunnan pitänyt siirtyä koko joukon taaksepäin.»

Ei ole kumma, jos Salmela hermostui ja luuli välittömän vaaran uhkaavan jo Tamperetta. Hän antoikin määräyksen kaupungin lähivarmistuksen asettamisesta, joskin se tuotti vaikeuksia, sillä käytettävissä ei ollut enää kuin »vanhoja vaivaisia miehiä.»

Vihdoin näytti Helsingin ylijohtokin käsittävän tilanteen vakavuuden, sillä kaikille piiriesikunnille annettiin määräys mobilisoida »punakaarti maaseudulta piiriesikuntien järjestämiin majoituspaikkoihin.» Jos kaartilaiset kieltäytyisivät saapumasta, niin oli näiltä pidettävä heidän palkkansa. Vaikka palkan pidätys olikin kaikkein tehokkain kaartilaisten pakotuskeino, se ei liene paljoa vaikuttanut. Missään tapauksessa nämä joukot eivät enää ehtineet vaikuttaa tilanteeseen pohjoisella rintamalla.

Tässä yhteydessä on paikallaan huomauttaa, että Helsingin ylijohto oli yleensä varsin haluton lähettämään apua Salmelalle. Tähän lienee ollut vaikuttamassa asiallisiakin syitä, mutta myös henkilökohtaisilla tekijöillä oli osuutensa. Salmelan suorasukaiset, jopa kirpeät lausunnot ja arvostelut eivät liene aina miellyttäneet helsinkiläistä ylijohtoa. Sitä paitsi sellaiset vaikutusvaltaiset miehet kuin Wesley, Haapalaisesta puhumattakaan, saivat täten tilaisuuden kostaa Salmelalle kärsimänsä nöyrytykset.

Salmela koetti kohottaa kaartin mielialaa ja terottaa velvollisuudentuntoa antamalla julistuksia, joista on säilynyt eräs osaksi revitty kappale (Valt.ark. 125). Julistuksessa sanotaan:

»Punakaartin Pohjois(en Rintaman Yleisesikun)nan kaikki antamat sotilaalliset määräykset ovat . . . heti täytäntöön pantavat. Samalla kehoitetaan kaikkia miliisihenkilökuntaa, joille on kallis työkansan aate, kaikella tarmolla ja lujudella ryhtymään puolustamaan vapauttamme vastavallankumouksen hyökkäyksistä, esiintyköönpä se missä tahansa ja missä muodossa hyvänsä. -- Tampereella, maaliskuun 17 p:nä 1918. — Läntisen Armeijakunnan Pohjoisen rintaman Yli-päällikkö.»

Kuten näkyy, oli Salmelan titteliä yhä komistettu. Armeijakuntajako oli kuun puolivälissä otettu käytäntöön huolimatta siitä, että todellisuudessa ei ollut päästy komppaniaorganisaatiota pitemmälle!

18. päivä oli muodostua tuhoisaksi Vilppulan rintaman joukoille. Wilkmanin voimat valtasivat puolenpäivän seudussa Oriveden ase-

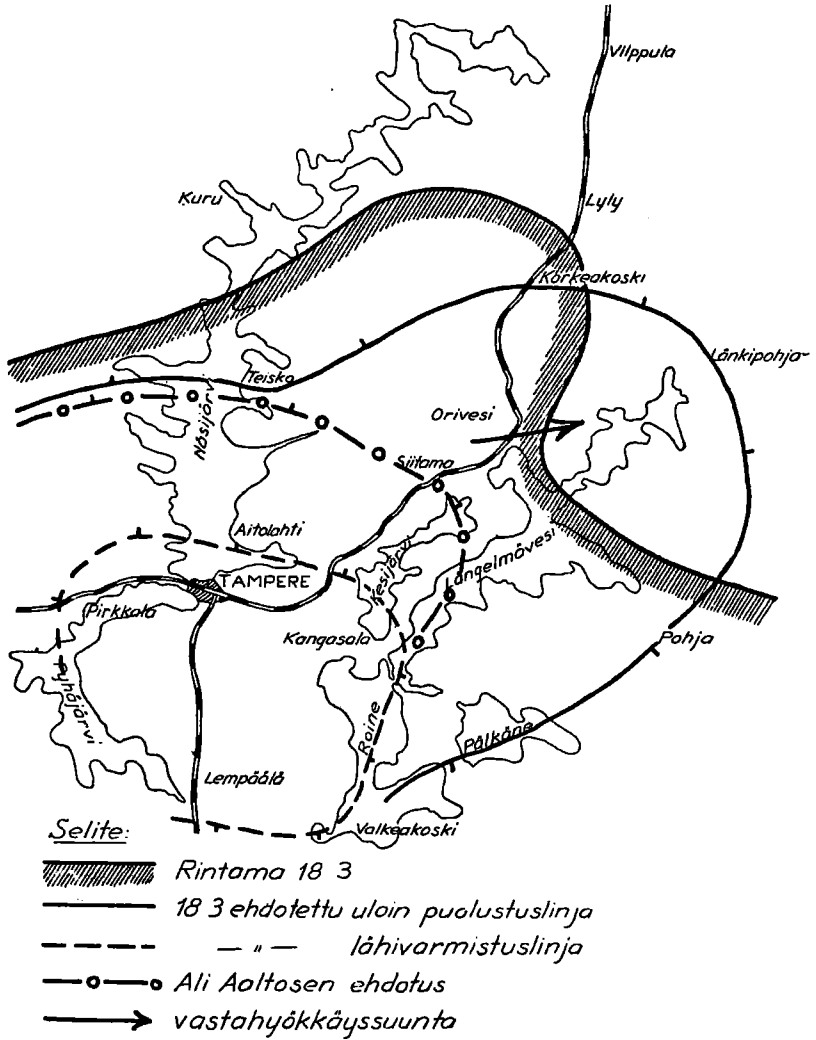
man. Tänne oli lähetetty Tampereelta jatkuvasti apujoukkoja, jotka yhdessä Rahjan panssarijunan kanssa heittivät lopulta valkoiset takaisin. Tie oli jälleen vapaa Lylyyn, mutta tältäkin rintamalta alkoi saapua tietoja vastoinkäymisistä. Muuallakin oltiin hätää kärsimässä. Kuhmalahdelta soitettiin iltapäivällä, että »lahtarit painavat kahdelta suunnalta, nimittäin Eräjärveltä yksi joukko ja toinen Vehkajärveltä», mutta että joukot ovat toistaiseksi entisissä asemissaan. — »Muroleen esikunnasta soitettiin 18/3 -18 klo 7,5 illalla, että Kurusta ammutaan hurjasti Muroleeseen päin. Esikunta tahtoi tietää, olisivatko meidän joukkomme mahdollisesti siellä. — Tähän vastasi toveri Salmela, että ne ovat lahtareita, jotka ampuvat. Kehoitti lujaan taisteluun hyökkäyksen torjumiseksi.» (Raportti n:o 269. Valt. ark. 29 b) — Vain Satakunnan rintamalla olivat punaiset pystyneet tehokkaampaan vastarintaan.

Tapausten nopea kehittyminen yllätti täydellisesti punaisen yleisesikunnan. Apuvoimia lähetettiin sikäli kuin niitä saatiin sekä Orivedelle että Kurun suuntaan, mutta perääntymistä ei ajateltu.

Tässä yhteydessä on syytä palata Tampereen puolustus suunnitelmaan, johon jo edellä viitattiin. Se on venäjänkielinen, siis jonkun venäläisen upseerin laatima, ja valmistui maaliskuun 18. pnä. Tämä laaja asiakirja, johon ei tässä ole syytä yksityiskohdittain puuttua, sisältää ehdotuksen Tampereen kaupungin välittömäksi puolustus suunnitelmaksi, ja siihen liittyy toisena osana ehdotus sotatoimien järjestämiseksi uloimmilla rintamilla. (Vrt. Suomen Vapausota, Otava, V, s. 107). Selvyyden vuoksi käsittelemme viimeksimainitun ehdotuksen ensimmäiseksi. (Ks. kartapiirrosta, kuva 1).

Johtavana periaatteena siinä on, että oli keskeytettävä yleishyökkäys ja siirytävä puolustukseen. Sitä ennen oli vastahyökkäyksellä vihollinen lyötävä Oriveden seudulta ja muodostettava rintama linjalle Hämeenkyrö—Teisko—Korkeakoski—Länkipohja—Pohja—Pälkäne. Tämän linjan eteen oli tärkeimpiin suuntiin työnnettävä voimakkaita etuvartio-osastoja. Länkipohja, Pohja ja Pälkäne olisi erikoinen vahvasti miehittettävä. Asemat oli varustettava ja tärkeimmät suunnat suljettava piikkilankaestein. Koko rintamanosaa varten oli Tampereelle koottava mahdollisimman voimakas reservi, joka olisi suoraan ylipääällikkö Salmelan alainen ja josta puolustusjoukkoja vaihdettaisiin. Lohkon esikunta olisi sijoitettava Orivedelle.

Tampereen puolustus suunnitelmat

Kuva 1.

Tämä ehdotus sisältää varsin pienen rintamanmuutoksen. Vain Kurun ja Vilppulan seuduista oli luovuttava ja oikeata siipeä vedettävä taaksepäin aina Pälkäneelle saakka. Rintama tulisi muodostamaan hevosenkengän, jonka hokkien keskivälillä Tampere sijaitsisi. Rintama oli muodoltaan taktillisesti hyvin epäedullinen tarjoten vastustajalle mitä parhaat saarrostopuolustussuunnitelmat. Rintaman lyhenemisestä ei myöskään voida puhua. Suunnitelman laatija erehtyi täydellisesti, mikäli hän luuli, että Tampereelle koottavan reservin avulla voitaisiin käyttää hyväksi sisälinja-asemaa. Punainen sotajoukko ei sellaiseen toimintaan pystynyt. Arveluttavaa oli myös se, että joukkoja oli heti suunnattava pussin pohjaan vastahyökkäykseen aikana, jolloin vihollinen jo ankarasti painosti sivustoja. Punaisessa yleisesikunnassa oli epäilemättä huomattu Wilkmanin ryhmän eristetty asema ja pyrittiin suuntaamaan isku sitä vastaan. Kuitenkin voidaan sanoa, että suunnitelma ei miltään kohdalta vastannut joukkojen suorituskyvyn ja vallitsevan tilanteen asettamia vaatimuksia. — Suunnitelma piti jättää Salmelan hyväksyttäväksi, ja nähtävästi hän sen hyväksyikin päätellen hänen myöhemmistä toimenpiteistään voimien kokoamiseksi nimenomaan Oriveden suunnalle.

Tampereen kaupungin puolustussuunnitelma taas sisälsi seuraavaa:

Tampereen puolustustoimenpiteet oli keskitettävä vastuunalaisen suomalaisen päällikön käsiin, joka saisi avukseen venäläisen upseerin. Puolustusta varten olisi Tampereen lähiympäristö jaettava kolmeen piiriin, itäiseen, läntiseen ja eteläiseen. Itäiseen piiriin kuuluisi alue Siukola—Franssila—Nurmi. Franssilan ja Nurmen väli eli Vesijärven—Aitolahden välinen kannas olisi varustettava jo ennakolta mm. keinotekoisin estein sekä miehitettävä 500 miehellä ja 5 tykillä. Eteen työnnetty asema olisi varustettava Mäyrän kylän luo Oriveden eteläpuolelle, johon tulisi mm. yksi tykki. — Eteläinen piiri käsittäisi Kangasalan—Valkeakosken—Lempäälän alueen. Kangasalan kylä oli miehitettävä 3 tykillä ja 150 miehellä. Valkeakoskelle tulisi 2 tykkiä ja 100 miestä ja Lempäälään 2 tykkiä ja 50 miestä. — Läntiseen piiriin kuuluisi alue Pispala—Tampere—Pirkkala—Katajisto. Vahvin tukikohta tulisi Pirkkalaan, 2 tykkiä ja 250 miestä venäläisten aikoinaan rakentamiin asemiin. Yhteensä tulisi läntiselle alueelle 7 tykkiä ja 300 miestä. Kaikkiaan tarvittaisiin Tampereen välittömään

varmistukseen 1100 miestä, minkä lisäksi Tampereen kaupunkiin tulisi varata 500 miehen reservi, joka olisi suoraan Salmelan alainen.

Suunnitelmassa oli otettu huomioon Tampereen varmistus joka suuntaan, tehokkaimmin kuitenkin pohjoiseen, länteen ja itään. Salmela hyväksyi tämänkin suunnitelman perusajatuksen, mikä osoittaa, että hänen tarkoituksenaan oli puolustaa Tamperetta piirityksen uhallakin. Pääasia oli saada vihollinen pysymään varmistusrenkaan ulkopuolella, jolloin puolustajalle jäisi melkoinen toimintavapaus. Taktillisesti oli puolustusasemat edullisesti valittu.

Samoihin aikoihin, kun tämä puolustus suunnitelma hyväksyttiin, järjestettiin koko yleisesikunta uudelleen. Tarkoituksena oli muovata yleisesikunnan kokoonpano silloista tilannetta vastaavaksi. Ylipäällikkönä toimi edelleen Hugo Salmela, Tampereen puolustuspäällikkönä Eino Rahja, apulaisenaan Tammela, tykistöpäällikkönä Hj. Saksanen, majoituspäällikkönä Ojanen, läntisen puolustuspiirin päällikkönä A. Koivunen, itäisen J. Meriö ja eteläisen Aug. Duva. — Hyrskymurto, Vastén ja eräät muut oli syrjäytetty näkyviltä paikoilta, sillä nyt ei tilanne enää sallinut vihattujen miesten esilläoloa. — Niin ikään päätettiin poistaa kaartilaisten oikeus itse valita päällikkönsä. Tästä lähtien tulisi esikunta nimittämään päälliköt. Uusi nimittämisjärjestys ei pystynyt enää sanottavasti asioiden tilaa parantamaan.

Vielä on mainittava luutnantti Ali Aaltosen laatimasta puolustus suunnitelmasta. (Vrt. Suomen Punakaarti s. 154). Kun valkoisten yllättävä hyökkäys oli alkanut ja uhkasi murtaa punaisten rintaman, ehdotti Aaltonen, että oli ajoissa vetäydyttävä uusiin aseisiin linjalle Hämeenkyrö—Viljakkala—Teisko—Aitolahti—Sitamäki. — Tämän enempää kuin muidenkaan suunnitelmien täytäntöönpanosta ei tullut mitään, sillä tapahtumat alkoivat nopeasti kehittyä omalla painollaan.

Valkoisten oli onnistunut saada punainen Vilppulan rintama liikkeelle, ja muuta ei tarvittu. Rintamapäälliköiden antamat vetäytymiskäskyt paisuivat joukkoihin ehdittyään aivan tavattomasti, ja yleinen pakokauhu oli valmis. Lyly joutui suuremmista vaikutuksista valkoisille, jotka hitaasti seurasivat punaisten jälkijoukkoja. Johto luisui täydellisesti punaisen ylipäällikön käsistä. Vain valkoisten passiivisuus ja vihollisen mahdollisuuksien yliarviointi pelastivat punaiset voimat täydellisestä tuhosta. — Pako Tamperetta kohti oli alkanut.

19. pñä jatkui pakolaistulva sekä Oriveden että Kurun suunnalta Tamperetta kohti. Salmela hätääntyi ja soitti klo 9,10 kasarmin komendantille:

»Kuule, onko sinulla joukkoja siellä panna linjalle, kun rataa pitkin tulee tänne meidän ukkoja niin p—sti. — Tarvitsisi saada edes rata-vahdit — lahtarit ajaa kohta suoraan junalla kaupunkiin.»

»Ei minulla ole, aamulla kaikki vietiin, mitä oli . . . En minä saa miehiä valmistumaan. Muutamia järjestyttömiä miehiä täällä kyllä on, mutta ne eivät osaa mitään.»

Teiskon Kämenniemeen oli kokoontunut Kurun suunnasta paeneita hajanaisia joukkoja, ja sinne lähetettiin puhuja palauttamaan niitä rintamalle. Lisäksi ilmoitettiin, että näitä joukkoja ei saa päästää Tampereelle. ”Järjestäkää joukot siellä ja lähtekää rintamalle, jos eivät hyvällä lähde, niin on pantava pahalla. Nyt ei ole enää aikaa antaa miesten leikitellä.” Viimeisetkin punaiset voimat Muroleessa ja Länsi-Teiskossa olivat nimittäin ilman muuta lähteneet marssimaan Tamperetta kohti. Perääntymiskäskyn antamisesta syytettiin Salmelaa, vaikka hän oli antanut luvan vain Sorinin joukolle vetäytyä hätätilassa hieman taaksepäin. Tämä tieto oli joukkoihin ehdittyään paisunut perääntymiskäskyksi Tampereelle, ja kun joukot täten olivat saaneet pienen viitteen lähteä, ei niitä voinut pidättää enää mikään. Ei ole siis ihmeteltävistä siinä, että Salmela ei juuri koskaan perääntymiskäskyjä antanut, koska se tiesi kaiken luhistumista.

Ikaalisten rintamalla ilmoitettiin jopa edettävän, mutta Suomeniemellä tuntuivat asiat kehittyvän hullusti. Rintaman päällikkö kysyi jyrkässä muodossa, tuleeko apua vai ei. Tähän Salmela vastasi:

»Emme ole nyt voineet järjestää sinne apua, sillä *kaikki miehet tarvitaan nyt Orivedelle*. Se on tärkeämpi paikka kuin Suodenniemi.»

»Ellei heti apua tule, niin täällä on kaikki menetetty.»

»Me emme voi nyt mitenkään, mutta heti kun tulee miehiä, niin lähetän niitä sinne.»

Näyttää siltä, että Salmela yhä edelleen piti rintaman muodostamista Oriveden—Teiskon linjalle täysin mahdollisena. Mistään tais-
telujen lopettamisesta ei siis ollut kysymystäkään, vaikka sellainenkin ajatus esitettiin. Mielenkiintoinen on seuraava eräiden päälliköiden välinen puhelinkeskustelu:

»Orivedelle pitäisi lähettää neuvottelijoita, jatkaako vai ei; olisi pidettävä kokous.»

»Veikkonen, ne ovat sen jo pitäneet, en tarkoita yleistä, vaan meikäläisten kesken — ja Orivedelle on lähetettävä uusia joukkoja, ei näitä raihnaisia vaan levänneitä ja sitten menemme itsekin.»

Tästä selviää, että esikunta oli päättänyt puolustaa Orivettä. Tätä tukee myös seuraava Ali Aaltosen ja erään Kanervan välisestä puhelinkeskustelusta kaapattu ote:

»Ei asema ole niin toivoton kuin näyttää. Miehet on koottava, uudet päälliköt asetettava — meinaan ylipäälliköt — ja rynnistettävä uudestaan. Orivesi on vielä selvä ja siellä on joukkojakin. Nämä miehet täällä asemalla lupaavat kaikki lähteä. Asema on tyhjennettävä, etelään päin meneviin juniin ei saa päästää joukkoja, vaikka niillä olisikin esikunnan antama lomalappu.»

Salmela sitä vastoin näki asiat paljon synkemmässä valossa. 19. 3. aamulla hän selosti tilannetta Helsinkiin seuraavasti:

»Kuuluu ihmeitä, ettei viitsi puhuakaan. Jos sanomme niin ei se hyvää vaikuta ainakaan siellä. — Miehissä vallitsee yleinen pakokauhu. Ne tulevat komppanioittain — jos heille puhutaan, niin he sanovat, että heillä on kiväärit — kyllä he näyttää dlktaattoreille. Kyllä minä ainakin näen asiat niin s—n surkeana, ettei sanoa voi.»

Vähän myöhemmin, kun Forssasta kysyttiin Lyllyssä olleita forssalaisia joukkoja ja pyydettiin niille lomaa, vastasi Salmela:

»Ei meillä Lyllyssä ole enää yhtään miestä ollut vähiin aikoihin eikä niitä kohta ole Tampereellakaan. — Ei nyt lomaa tarvita, kohta saamme oikein pitkän loman, kun roikumme kaikki lahtarien hirressä, — sitten tulee lomaa tarpeeksi.»

Salmela näki siis taistelun lopullisen tuloksen, mutta katsellen asioita laajemmasta näkökulmasta hän käsitti, että taistelusta luopumisen moraalinen vaikutus merkitsisi koko punaisen asian luhistumista. Epäilemättä näin olikin ja Salmela päätti taistella toivottomaan loppuun saakka. Tällaisen päätöksen pystyy tekemään vain syvästi velvollisuudentuntoinen ja kaikkensa asialleen uhraava luonne.

Päivän tapahtumissa oli huvittaviakin piirteitä. Hyrskymurto, joka karkean käyttäytymisensä takia oli saanut kaikkien vihat niskoilleen, päätettiin vangita. Se oli helpommin sanottu kuin tehty, sillä vangitsemismääräystä, joka toimitettiin Hyrskymurrolle, ei kukaan uskaltanut tunnustaa antaneensa. Ja Hyrskymurto sai touhuta edelleen. Hän vaati lisäjoukkoja Helsingistä ja Turusta, koitti karkein sanoin ja pilkaton estää pakenevia tulemasta Tampereelle ym. Hyrskymurrolle kuvaava on puhelinkeskustelu hänen ja vaatetusjaoston erään

naisen välillä. Hyrskymurto vaati saappaita ja housuja jollekin joukkolle, mutta saatuaan vastauksen, ettei ole kumpiakaan, syntyi seuraava keskustelu:

»No saakelin perkele, sitten täytyy ottaa housut naisten jaloista ja antaa miehille...». Se on kai vähän vaikea tehtävä», vastasi puhuteltavana ollut naishenkilö. — »Kyllä minä olen siihenkin tottunut», kerskui Hyrskymurto.

Hyrskymurto, kuten monet muutkin punapäälliköt, oli kuitenkin pian lähtevä Tampereelta. Jo 19. p:nä alkoivat monet heistä järjestää itselleen turvallisempia toimipaikkoja muualle.

Päivän kuluessa saapui myös tietoja siitä, että valkoiset todennäköisesti yrittivät katkaista radan Lempäälässä. Rautatien varmistus saatiin jotenkuten järjestetyksi. Hälytyksiä tuli vihollisen saapumisesta aivan Tampereen liepeille. Ne tosin osoittautuivat vääriksi, mutta aiheuttivat sen, että kaupungin lähipuolustusta ryhdyttiin järjestämään. Kurun tapahtumien johdosta toimitettiin laajoja kuulusteluja, mutta ketään ei voitu todeta syyllisiksi niihin. Epäilemättä syy ei ollutkaan yksityisessä vaan punaisessa armeijassa kokonaisuudessaan, sen organisaation perusvirheissä.

19. ja 20. päivän välisenä yönä kehittyi sekasorto kaupungissa korkeimmalleen. Mistään johdosta ei tällöin voinut olla puhettakaan. Monet mukana olleet väittävät, että kaupungin olisi tänä yönä pystynyt valtaamaan kourallinen rohkeita miehiä. Mutta valkoinen armeija eteni hitaasti ja varovasti vielä kaukana Tampereelta, eikä kaupungin salassa toimiva suojeluskuntakaan käyttänyt etsikkoaikaansa hyväkseen.

20. p:nä täytyi Salmelan lopullisesti todeta, että hänen pyrkimyksensä Oriveden puolustamiseksi olivat olleet turhia. Punaiset joukot olivat vetäytyneet sieltä pois, ja valkoiset valtasivat taistelutta Oriveden aseman, jatkaen hitaasti etenemistään Tamperetta kohti. Teisko menetettiin myös Hjalmarssonin joukoille. Suunnitelmat taistelujen pitämisestä etäällä kaupungista olivat menneet myttyyn. Valkoisten hidas eteneminen antoi punaisille aikaa selvittää pahimmasta sekasorrostaan, ja ylijohdokin alkoi taas saada sananvaltaa joukoissa. Tampereen lähipuolustusta alettiin tehostaa kaikin mahdollisin keinoin, erikoisesti Teiskon ja Oriveden suunnilta uhkaavaa vaaraa vastaan. Suurin ponnistuksin yritti Salmela järjestää voimia Kangas-

alan—Vesijärven—Aitolahden linjalle. Uusia voimia tilattiin Riihimäeltä, Helsingistä ja Turusta. Tehtaat suljettiin ja kaikki 18—50-vuotiaat miehet määrättiin yhteiskuntaluokasta riippumatta astumaan palvelukseen. Ikaalisten rintama vielä kesti, ja sitä pyrittiin jatkuvasti vahvistamaan. Tampere julistettiin sotatilaan, ja kaupunkilaisten vapauksia rajoitettiin. — Punainen ylipäällikkö teki epätoivoisia ponnistuksia Tampereen puolustuskuntoisuuden kohottamiseksi.

21. pnä jatkui valkoisten painostus kaikkialla. Tampere veti punaisia puoleensa kuin magneetti, vaikka ylijohdon taholta ei mitään perääntymiskäskeyä annettu. Päinvastoin käskettiin joukkoja pysymään paikoillaan. Että tämä oli ainoa oikea menettelytapa pakokauhun välttämiseksi, osoittaa seuraava raportti 22. päiväältä maaliskuuta (Valt.ark. 29 b):

»Tilanteesta Kuhmalahdella kertoi Tampereen muonituskomitean jäsen Juho Sinisalo. — Että viimeksi kuluneina päivinä on ollut taistelevia Kuhmalahdella ja näytti miehistössä vielä t.k. 20 päivänä huomattavaa innostusta. Mutta 21 päivän aamulla alkoi syntyä joukkojen keskuudessa hajaannusta ja samalla levitettiin tietoa, että on annettu perääntymiskäskey Hämeenlinnaan. Täten tuli miehistön keskuuteen täydellinen sekasorto. Miehistö pakeni epäjärjestyksessä Luopioisiin, sieltä Hauholle ja edelleen Hämeenlinnaan, jättäen siten rintaman aivan auki, sillä kertoja ei nähnyt, kun tuli kuormaston matkassa, ainoatakaan vahtimiestä Hauhon ja Parolan välillä. Kertoja tiesi vielä, että sinne jäi lahtareille yksi tykki ja muutama kuularuisku.»

Keskustassa valkoiset olivat saavuttaneet Kangasalan—Suinulan—Aitolahden linjan. Kuten jo mainittiin, teki Salmela kaikkensa saadakseen tämän linjan miehityksi. Joitakin joukkoja sinne saatiinkin suurella pakolla, mutta yleensä miehet kieltäytyivät jyrkästi lähtemästä rintamalle. Ikaalisten ja Suodenniemen rintama, joka aikoinaan oli tuottanut paljon huolta Salmelalle, osoittautui nyt uusien vahvennusten sinne saavuttua kestäväksi. Tampereen yhteydet länteen ja lounaaseen näyttivät turvatuilta.

Salmelan kehotuksesta oli Tampereelle saapunut kansanvaltuuskunnan jäseniä rohkaisemaan kaartin painunutta mielialaa. Kullervo Manner, Sirola, Letonmäki ja Sippola muodostivat tämän lähetyskunnan. Yhdessä paikallisten esikuntien kanssa pidettiin kokouksia, annettiin julistuksia ja hyväksyttiin lopullisesti yleisesikunnan uusi

kokoonpano, josta aikaisemmin on jo tehty selkoa. Lähetyskunnan toiminnan tuloksista ilmoitti Manner puhelimitse Helsinkiin, että hän palaa takaisin, mutta Sirola, Letonmäki ja Sippola jäävät vielä vähäksi aikaa Tampereelle. »Täällä on tänään pidetty päällikköjen kokouksia ja on esikunta jonkun verran uusilla jäsenillä vahvistettu ja ovat vanhat esikuntajäsenet olleet tähän toimenpiteeseen tyytyväisiä, kun ovat jo väsyneitä. — Samoin on puhuttu miehille ja on heissä saatu jonkun verran taas herätettyä intoa — joissakin joukoissa.»

Edellisestä jo selvenee, että punainen armeija oli taistelukyvyttömyyden rajoilla. Jälkeenpäin arvostellen on aivan ilmeistä, ettei se enää ollut pystyvä kenttätaisteluissa vastustamaan valkoisten korkeammalla tasolla olevaa armeijaa. Näin kävikin. Seuraavien päivien taisteluissa murtuivat punaisten rintamat kaikkialla. Jo 23. p:nä tunkeutuivat valkoiset Lempäälään huolimatta siitä, että Salmela oli ryhtynyt erikoiniin toimenpiteisiin etelään johtavan rautatieyhteyden suojaamiseksi. Samoihin aikoihin murtui Ikaalisten—Suodenniemen rintama ja joukot alkoivat pakokauhun vallassa virrata Tampereelle. Salmela oli tosin koettanut suunnata näiden joukkojen perääntymisen etelään puolustamaan Kokemäenjoen linjaa estääkseen valkoiset tätä tietä tunkeutumasta Tampereen eteläpuolelle, mutta kaikki oli turhaa. 26. p:nä Tampereen—Porin yhteydet lopullisesti katkesivat. Askel askeleelta kiertyi saartorengas yhä tiukemmalle punaisen Tampereen ympäri.

25. p:nä otettiin Mannerin ehdotuksesta yleisesikunnassa käsiteltäväksi Tampereesta luopuminen. (Vrt. Suomen Punakaarti s. 181). Mannerin ehdotuksen mukaan oli Tampere jätettävä, koska taisteluvoimat uhkasivat siellä joutua saarretuiksi ja tuhotuiksi. Yleinen perääntyminen oli aloitettava ja voimat vedettävä Kymi-joelle, johon oli muodostettava puolustusrintama uusien sotatoimien lähtökohdaksi tai perääntymisen suojaksi edelleen Venäjälle.

Tämä olisi ollut epäilemättä tilannetta vastaava ratkaisu, mutta sen tekeminen ei kuulunut Tampereen esikunnalle, vaan punaiselle ylijohdolle. Ehdotus kohtasikin päälliköiden puolelta yksimielistä vastustusta. Salmelan lausuntoa tässä kokouksessa ei tunneta, mutta aikaisemmasta tiedetään hänen mielipiteensä Tampereen puolustami-

sen välttämättömyydestä yleistilanteen kannalta katsottuna. Muidenkin päälliköiden mielestä vetäytyminen Karjalaan tietäisi lopullisen tappion alkua. Eino Rahja esitti vastasuunnitelman, jonka mukaan Tampere oli pidettävä, vaikkapa se joutuisikin saarretuksi. Tampere kykenisi puolustautumaan, kunnes Etelä-Suomesta saataisi kokoon hyökkäysarmeija, jonka avulla piirittäjät lyötäisiin ja Tampere vapautettaisiin. Tämä ehdotus sai päällystön kannatuksen, mihin epäilemättä vaikutti myös se, että useat päälliköistä olivat tampereilaisia eivätkä halunneet luopua ilman muuta kodeistaan.

Rahja, kaupungin puolustuspäällikkö, sai täten syyn poistua Tampereelta kokoamaan avustusarmeijaa. Tätä taustaa vastaan katseltuna joutuu Rahjan suunnitelma hieman omituiseen valoon, sillä juuri hänen puolustuspäällikkönä olisi tullut jäädä Tampereelle ja Salmelan koko rintamaosan ylipäällikkönä poistua sieltä. Hänellähän ei ollut enää mitään mahdollisuuksia johtaa Tampereelta rintamanosansa toimintaa.

Jo aikaisemmin oli huomattavia päälliköitä poistunut mikä minikin syyn varjolla Tampereelta. 23. p:nä oli Hyrskymurto katsonut parhaaksi siirtyä turvallisemmille maille. Vasten seurasi esimerkiksi hankittuaan Helsingistä 24. 3. valtakirjan ryhtyä »järjestämään taistelurintamaa ja Punaisen kaartin joukkojen sijoitusta linjalla Riihimäki—Tampere.» (Valt.ark. 1 a.) Mitä isot edellä, sitä pienemmät perässä. Niinpä valkoisten vetäessä piiritysrengasta umpeen Lempäälässä ja Siuron seudulla lähti vielä avoinna olevasta Vesilahden aukosta suuri osa alemmaa päällikkökuntaa ja esikuntien henkilöstöä salaa yön selkään pyrkimään pois Tampereelta. Se heille viime hetkessä onnistuikin: Kuultuaan seuraavana aamuna tapahtumasta kerrotaan Salmelan katkerasti hymähtäen sanoneen: »Rotat hyppivät pois uppoavasta laivasta.»

Tampereen joutuessa piiritykseen seisoivat Salmela yksin tovereitensa jättämänä. Hän ei poistunut, vaikka hänellä olisi siihen ollut todellinen syy. Ylipäällikön poistuminen olisi kuitenkin merkinnyt kaiken romahtamista, sen Salmela tiesi ja hän jäi paikoilleen. Halusta hänkin olisi Tampereelta lähtenyt, ellei velvollisuudentunto olisi pitänyt häntä paikoillaan. Niinpä hän osoitti Helsingin nuorisokomppanialle, joka omavaltaisesti poistui Tampereelta, jäähyväisiksi

seuraavat sanat: »Viekää Helsingin herroille terveisiä ja kertokaa heille, millaiseen tilanteeseen olemme joutuneet. Kuinka mielelläni minäkin lähtisin teidän mukanne, jos se olisi minulle mahdollista.» Ainoat huomattavat päälliköt, jotka pysyivät paikallaan, olivat Koi-vunen ja Lehtimäki. Ali Aaltonenkin oli jäänyt Tampereelle sotilaa-lisena neuvonantajana, sillä venäläiset olivat poistuneet.

* ———

Pohjoisen rintaman lopullisesti murruttua joutui punainen ylijohdo toimimaan pakkotilanteessa. Tämä aika on yhtenäisistä suunnitel-mista köyhää, mutta sitä suuremman merkityksen sai ylipäällikön henkilökohtainen vaikutus asioiden kulkuun. Seuraavassa tarkaste-lemme Salmelan toimenpiteitä Tampereen puolustuksen lujittamiseksi tarkemmin seuraamatta tapahtumien kehitystä.

Punainen armeija oli taistelukyvyttömyyden tilassa. Salmelan yri-tykset pysyttää taistelut varsinaisen kaupungin ulkopuolella olivat epäonnistuneet. Punaiset tungettiin joka taholta aivan kaupungin laidoille. Yritys pitää rautatieyhteyttä etelään auki oli täydellisesti mennyt myttyyn. Tampereen länsipuolellakaan eivät punaiset pysyneet venäläisten rakentamissa varustetuissa asemissa, vaan vetäytyivät aivan kaupungin liepeille. Aikaisemmin laadittu Tampereen lähipuolustussuunnitelma oli siirtynyt historiaan.

Mikäli Tamperetta aiottiin puolustaa, oli joukkojen taistelukuntoa välttämättä parannettava. Joukoista ei ollut kirjanpidon mukaan puutetta, mutta todellisuudessa sitä enemmän. Palkkatileissä kulki aseistettuja miehiä n. 19000 (vrt., Punakaarti Rintamalla s. 166), ja niistä oli 25. 3. Tampereella 15650 miestä (Valt.ark. 36). Miehet olivat kuitenkin haluttomia taistelemaan ja piileskelivät. Erikoinen kurin-pitojoukko perustettiin, jonka tehtävänä oli etsiä ja pakottaa pii-lottelevat kaartilaiset rintamalle. Naisetkin pantiin toimintaan, toi-set taisteluun, toiset kiihottamaan miehiä. Seuraava 25. päivältä peräisin oleva asiakirja on kuvaava (Valt.ark. 125):

»Neiti Hanna Malm oikeutetaan harjoittamaan agitatsionia jouk-kojemme keskuudessa ja on hänellä mainittua tarkoitusta varten oikeus liikkua kaikissa kasarmeissamme, sekä pidättämään brovokat-siooniin havaitsemansa kuulustelua varten.»

Jyrkkiä otteita kuvaa seuraavakin, 25. 3. annettu valtakirja:

»Koska tykkiväellä rintamaosallamme ei ole edes välttävissä määrin kiikareita, ja suuri joukko kaupungissa olevista punakaartilaisista kantaa kiikareita koristuksena niin valtuutetaan tämän valtakirjan omistaja tällaisilta henkilöiltä takavarikoimaan kiikarit tämän armeijakunnan tarpeeksi. — Hugo Salmela.»

Propagandaa tehostettiin. »Kansan lehti» kehotti kaartilaisia lujaan vastarintaan uskotellen apujoukkojen olevan jo tulossa. Puolustuslaitteita vahvistettiin. Piikkilankaesteitä ja katusulkuja rakennettiin. Joukkojen koossa pitämiseksi järjestettiin ruoanjakelu siten, että ruokailu sai tapahtua vain komppanioittain. Yksityiset kaartilaiset eivät saaneet ruokaa, vaan heidät pidätettiin ja palautettiin joukko-osastoihinsa. Erikoisia sulkuosastoja järjestettiin taisteluasemien taa valvomaan, että miehet eivät päässeet omavaltaisesti asemista poistumaan.

Kaikista näistä toimenpiteistä oli seurauksena, että punainen rintama kiteytyi uudelleen Tampereen laitamille, nyt kuitenkin aukottomana ympyränä. Asemat olivat hyvät. Vihollinen ei päässyt yllättämään eikä saartamaan. Jokainen kaartilainen näki edessään tapahutumien kulun. Salaperäisyyden ja saarroituksen kammo, joka häntä leveillä rintamilla taisteltaessa oli vaivannut, hävisi. Tämän lisäksi useimmat kaartilaisista uskoivat, kuten heidän kirjeensä osoittavat, että valkoiset ampuvat armotta kaikki vankinsa. Antautumisesta ei siis saattanut olla puhettakaan. Olihan sitä paitsi Rahja, joka nautti joukkojen ehdotonta luottamusta, luvannut toimittaa pikaista apua. Punainen sotajoukko pystyi nimenomaan puolustustaisteluun, ja punainen soturi oli rohkea taistelija, kun häiritseviä tekijöitä ei ollut vaikuttamassa. Tampereella nämä psykologisesti haitalliset tekijät olivat eliminoituneet mahdollisimman vähiin.

Tampereen puolustuksen lujittuminen on laskettava kokonaan Hugo Salmelan ansioksi. Hän työskenteli yötä päivää, neuvotteli, antoi määräyksiä, kehotti ja uhkasi. Nyt ei ollut enää ketään jakamassa ylipääällikkyyttä hänen kanssaan. Hän yksin vastasi kaikesta. Raskas vastuu yhdessä pitkäaikaisen liikarasituksen kanssa alkoi käydä elämäntavoiltaan säännöllisen Hugo Salmelankin hermoille. Mutta hän ei turvautunut alkoholiin, kuten monet muut punapäälliköt näinä vaikeina päivinä tekivät. Punaisen armeijan taistelukyky

saatiin kohotetuksi hämmästyttävän korkealle. Salmelan luoma puolustus kesti sittemmin valkoisten ankarat hyökkäykset ja murtui vasta pitkällisten piiritystaistelujen jälkeen.

Valkoinen sodanjohto havaitsi punaisen armeijan kriisin ja yritti käyttää sitä hyväkseen suuntaamalla ratkaisevaksi tarkoitettun hyökkäyksen jo 25. p:nä Tamperetta vastaan. Mutta valkoinen johto sai hämmästykseseen todeta punaisten puolustuksen sitkeyden. Vain askel askeleelta pystyttiin valtaamaan maastoa tässä samoin kuin seuraavienkin päivien hyökkäyksissä, kunnes lopulta selvisi, että Tampere oli valloitettavissa vain järjestelmällisen piirityksen avulla. Tämä taistelukyvyttömyyden tilassa olevan armeijan muuttaminen kädenkäänteessä taistelukykyiseksi sekä Tampereen puolustuksen nopea organisointi ovat töitä, joista kuka tahansa sotapäällikkö voisi ylpeillä. Sitä suuremmaksi on niiden arvo laskettava, kun suorittajana oli sotilassivistystä saamaton tavallinen työmies. Hugo Salmela suoritti tämän työn yksin, ilman apua ja tukea, jota hän aikaisemman toimintansa aikana oli saanut venäläisiltä neuvonantajiltaan ja päällikkötovereiltaan. Vasta nyt, kun hän oli vapautunut näiden vaikutusvallasta, hänen yksilölliset kykynsä pääsivät oikeuksiinsa. Tulokset olivatkin heti suuria. Vaikka jättäisimme Hugo Salmelan kaiken muun toiminnan huomioon ottamatta, riittää Tampereen puolustuksen organisointi yksinkin säilyttämään hänen nimensä historian lehdillä.

Niitä keinoja, joita Salmela käytti muuttaessaan armeijansa jälleen taistelukykyiseksi, on arvosteltu varsin ankarastikin. On kuitenkin otettava huomioon, että Salmela toimi pakkotilanteessa, jolloin kaikki keinot olivat luvallisia. Salmelan käyttämät keinot olivat joka tapauksessa tarkoituksenmukaisia, senhän selvästi osoittivat Tampereen sitkeät piiritystaistelut.

* ———

Tämän esityksen alkupuolella olemme seuranneet mahdollisimman tarkasti Hugo Salmelan sotilaallista kehitystä. Punakaartin kasvatina hän ei aluksi käsittänyt eroa sotilaallisen ja yhdistystoiminnan välillä. Kokonaan sotilassivistystä saamattomana hän ei ymmärtänyt sodan olemusta ja sitä, että enemmistöpäätökset ja yhteisvastuu eivät sodassa koskaan vie tuloksiin. Vasta ylipäällikkökausi avasi

hänen silmänsä. Se oli hänelle erinomaista opin aikaa. Olemmekin havainneet hänessä jatkuvaa kehitystä. Kurin merkitys ja enemmistöpäätösten turmiollisuus selvisivät hänelle vihdoin täydellisesti. Ja merkille pantavaa onkin, että vasta sen jälkeen, kun miehistöltä oli riistetty päällikköjensä valitsemisoikeus ja Salmela oli vapautunut lukuisista apulaisistaan, hänen toimenpiteensä johtivat suuriin tuloksiin. Kurin, keskitetyn johdon ja vastuun hedelmät alkoivat näkyä vasta sitten, kun se oli jo liian myöhäistä.

Salmela oli vaatimaton luonne. Ylipäällikön arvonsakin hän jakoi nurisematta toisten kanssa. Hän ei tunkeutunut etualalle kuten Vastén, Hyrskymurto ja muut, mutta hän työskenteli ihmeteltävän kestävästi. Hän osasi käsitellä alaisiaan niin, että häntä vastaan ei tehty koskaan syytöksiä. Yleisesikunta kokonaisuudessaan ja erikoisesti muutamat sen jäsenet joutuivat sitä vastoin usein vihanpurkausten alaisiksi. Jos Salmela olisi ollut kunnianhimoisempi, hänellä olisi jo aikaisemmin ollut mahdollisuuksia yrittää keskittää johto käsiinsä ja luoda joukkoihin kuri. Vasta Tampereen joutuessa piiritykseen hän joutui niin tekemään olosuhteiden pakosta, joskin se tapahtui tietoisena pyrkimyksenäkin. Henkilökohtaisella kunnianhimolla ei tässä ollut mitään tekemistä.

Salmelan sotilaallista toimintaa tarkkaillessamme olemme melko tarkoin seuranneet tapahtumien kehitystä pääasiassa punaisten omien asiakirjalähteiden nojalla. Tällöin on jouduttu käsittelemään asioita, jotka vain välillisesti liittyvät Salmelan toimintaan. Tämä on ollut välttämätöntä, sillä muuten emme olisi päässeet käsiksi niihin näkymättömiin tekijöihin, jotka hänen toimintaansa rajoittivat. Ollisimme ehkä harhaantuneet arvostelemaan Salmelan toimintaa nykyaikaisten mittapuiden mukaan. Olemme havainneet, että Salmelan suunnitelmat ja toimenpiteet olivat useimmissa tapauksissa varsin tarkoituksenmukaisia. Samalla on meille selvennyt, että suunnitelmien täytäntöönpanossa oli usein voittamattomia esteitä. Sotapäällikön kyky ei yksinään riitä. Hän on riippuvainen myös mitä suurimmassa määrin välineensä, armeijansa, ominaisuuksista. Punainen armeija oli ominaisuuksiltaan sellainen, että se ei pystynyt vaatimaan toimintaan. Salmelan toimenpiteet asiantilan parantamiseksi tulivat liian myöhään. Tästä johtui, ettei suunnitelmia kyetty yleensä panemaan täytäntöön.

Salmelan suurimman heikkouden voimme sanoa olleen hänen vaatimattomuudessaan ja hienotunteisuudessaan, joka esti häntä esiintymästä asemansa edellyttämällä tavalla. Toinen negatiivisesti vaikuttava luonteenpiirre näytti Salmelalla olleen taipumus pessimismiin. Monista ennen esitetyistä asiakirjanotteista olemme havainneet hänen luonteensa tämän piirteen. Varmaan vaikutti varsin epäedullisesti se, ettei Salmela salannut ympäristöltään synkkiä näkemyksiään. Häneltä puuttui voiton saavuttamisen ensimmäinen edellytys, usko voittoon, joka seikka jo sinänsä oli ratkaissut taistelun voitontahtoisena valkoisen ylipäällikön eduksi. Terävällä arvostelukyvylleen oli Salmela jo aikaisin havainnut punaisen armeijan sotilaallisen kyvyttömyyden, mutta hänen luonteenominaisuutensa olivat estäneet häntä ryhtymästä tarpeeksi ajoissa jyrkkiin toimenpiteisiin. Toiselta puolen on otettava huomioon, että Salmelalla tuskin olisi ollut mahdollisuksiakaan ryhtyä radikaalisiin otteisiin niin kauan kuin olosuhteet olivat vielä jokseenkin normaalit. Se olisi voinut johtaa sisäisiin valtataisteluihin ja rintaman ennenaikaiseen hajoamiseen.

* ———

Salmelan toimintaa helpotti se, että eteläsuomalaiset joukot olivat suurimmalta osaltaan omavaltaisesti lähteneet tiehensä ennen kuin saartorengas oli lopullisesti sulkeutunut. Nämä aina tyytymättömät ja lomalle pyrkivät miehet olivat aikaisemmin tuottaneet ylijohdolle paljon vaivaa. Varsinkin Helsingin ja sen ympäristön sekä Turun joukot olivat olleet suurena kiusana. Nyt niistä oli päästy, mutta vastuuta raukkamaisesta paostaan ne eivät suinkaan ottaneet kannettavakseen, vaan vierittivät syyntä Tampereen ylijohdon niskoille. Kuvaava on muuan raportti, jonka Turun piirin vakoiluosaston edustaja lähetti Turusta Helsinkiin. Tässä siitä muutamia otteita (Valt.ark. 29 a):

»Olin tilaisuudessa 27 päivän illalla kuulemaan Tampereelta saapuneita Punaisen ristin sairaanhoitajia, jotka olivat kovin hermosuoneita, syystä, että he Tampereelle tultuaan joutuivat heti rintamalle, ja käsityksensä mukaan huomasivat itsensä suorastaan myytyiksi. Valittivat, että päälliköt heti hävisivät ja jättivät heidät ilman johtoa. Suuresti myöskin syyttivät Tampereen esikuntaa, että kai merkit osottavat sitä, että siellä pelataan väärää peliä. . . Yllä ole-

van lisäksi kuulin 28 p:n aamulla Tampereelta saapunutta Venäläistä, joka oli samaa mieltä, että esikunnassa Tampereella on suuressa määrin huomattavissa Lahtari-ystävyyttä, ettei se toimi työväen etuja silmälläpitäen. Myöskin ilmoitti esikunnan paenneen . . . ennenkuin mikään vaara uhkasi. Johto olisi parannettava ja puhdistettava . . .»

Jälkimaailmalle on säilynyt kaksi erittäin mielenkiintoista asiakirjaa, jotka paremmin kuin mitkään kuvastavat Hugo Salmelan mielentilaa ja toimintaa Tampereen piirityksen alkua ajoilta. Molemmat ovat Hugo Salmelan omakätisiä kirjeitä Eino Rahjalle, joka par'aikaa puuhasi avustushyökkäystä Lempäälästä Tampereelle. Salmelan onnistui lähettää nämä kirjeet lentäjän mukana 27. 3. Viialaan Rahjalle, joka lähetti ne edelleen Helsinkiin. Punaisten asiakirjojen mukana ovat nämä kaksi arvokasta asiakirjaa joutuneet tätä tietä Valtionarkistoon. Jäljennämme ne tähän kokonaisuudessaan (Valt.ark. 29 a):

»Tampere 26/3. 18.

Toveri E. Rahja.

Pyysit minua, että tekisin hyökkäyksen Kangasalaan. Ikäväkseni täydyn ilmoittaa, että minä en pystynyt näillä joukoilla hyökkäämään kuinhan pystyisin edes jonkun verran puolustamaan. Ellette toimi ripeämmin kuin mitä tähän saakka, on tykistöampumatarpeet lopussa ja silloin me olemme menneitä, tai ainakin joutuneet parrikaateille taisteluun lahtareitten kanssa. Koeta siis murtautua jos sinulla on jommoinenkin sakkii suoraan Lempäälän kautta Tampereelle. Ensi yön aikana on sinun koetettava saada tuoreilla voimillasi tie Tampereelle avonaiseksi, muuten meiltä loppuu kuten sanoin ampumavarat ja silloin olemme menetetyt. Olemme saaretut myöskin Siuron kohdalta, sillä Kyröskoskelta on joukot tulleet 50 lahtarin edellä Tampereelle. Eilisen päivän aikana ampui tykistömme Messukylän luona harhaan provokaattorien vaikutuksesta. Sen silmälasit tykkipäällikön olemme lähettäneet Näsijärveen sekä joitakin toisia hänen mukanaan, joista tarkemmin sitte jos milloin tavataan. Rohkaise tovereita, että viimeiseen saakka koetamme puolustautua ja joka minutti varromme teidän apuunne. Kun viimeiseksi soitin sinulle pyysin että olisit heti lähtenyt Tampereen puolustuspäällikkönä tänne jolloin olisit vielä kerinnyt nyt se on jo ehkä myöhäistä. Minä olen väsynyt kun olen yksin saanut tätä putiikkia johtaa, ei ole kukaan joka vähänkin antaisi neuvoja minulle. Hermostoni alkaa melkein olla

loppu niinkuin tästä tiedonannostakin näet, en ole koko piirityksen aikana unta silmiini saanut. Kaikki läksi mikä millekin ilman suunnalle omille asioilleen, en tiedä minkä vuoksi, ja mistä syystä olin minä pakoitettu tätä vastuunalaista tointa yksin hoitamaan. Hyrskymurrolle tuli kiire Turkuun samoin myöskin toisille juuri silloin kuin kaikkien esikunta miesten voimaa olisi tarvittu. Olen hakenut Ali Aaltosen avukseni kun hän tarjoutui perustamaan kuoleman pataljoonaa, onko teillä Vasteenin kanssa siihen mitään sanomista. Toivon ettei olisi.

Hugo Salmela
26/3 18 kello 3,40.

Koettakaa joutua.»

»Tampere 27/3. 18.

Toveri Eino ja Saska.

Pikainen apu on tarpeen ainoastaan muutamasta tunnista riippuu pelastus. Koettakaa joutua pian apuun. Lempäälän tietä ototamme auki.

Hugo Salmela.

(Suomen Punaisen Kaartin Pohjoisen rintaman yleisesikunta.)»

Järkyttävällä tavalla nämä kaksi asiakirjaa kuvastavat niitä olosuhteita, joiden alaisena punainen ylipäällikkö joutui toimimaan. Hän tunsi toimintatarmonsa vähenevän, vastuu painoi raskaana, hermovoimat olivat loppumaisillaan ja yksinäisyys raateli väsynyttä miestä. Hänelle oli nyt täysin selvinnyt, että punaiset voimat eivät olleet hyökkäyskykyisiä. Uloshyökkäyksestä ei siis voinut olla puhettakaan. Ainoana pelastuksena näki Salmela Rahjan voimien avustushyökkäyksen Lempäälästä Tampereelle. Tästä johtuukin kirjeiden pyytävä, melkeinpä anova sävy. Salmela ei voinut olla lausumatta vaatimatonta moitetta Rahjalle, joka oli kaupungin puolustuspäällikön tehtävänsä jättänyt, sekä ihmettelyänsä esikuntatoveriensa häpeällisestä paosta. Millään tavalla ei hän kersku omilla toimillaan, vaan viittaa vaatimattomasti niihin äärimmäisiin toimenpiteisiin, joihin hänen oli ollut pakko ryhtyä. Vieläpä hän pyytää paenneitten tovereittensa hyväksymistä toimenpiteilleen.

Merkkillisintä kuitenkin on, että näissä asiakirjoissa ei puhuta mitään antautumismahdollisuudesta. Oliko sellaisesta edes ollut kysymys? — Epäilemättä oli ollut, sillä valkoiset puhelinkuuntelijat olivat 26. pnä merkinneet muistiin erään puhelinkeskustelun, jossa sanottiin mm.: »Eikö olisi kunniakkaampi, että laskettaisiin aseet.» Tällöin todennäköisesti Salmela kutsui kokoon seuraavaksi aamuksi yleisen päällikkökokouksen käsittelemään asiaa. Päätöksestä saatiin tieto niin ikään puhelinkuuntelun välityksellä:

»Yleisessä kokouksessa oli kysymyksenä, antaudutaanko eli tapellaanko. Kahden äänen enemmistöllä voitti jälkimmäinen, joten tapellaan viimeiseen mieheen.»

Myöhemmin kuultiin samasta asiasta:

»Aamulla päätettiin, että antaa ampua vaikka kaupunki maan tasalle, niin ei antauduta.»

Salmelan mielipiteen antautumisen seuraamuksista me tiedämme jo ennestään, joten hän epäilemättä kuului antautumista vastustavaan ryhmään. Siihen viittaa sekin, ettei hän kirjeissään Rahjalle edes mainitse antautumisen mahdollisuutta. Tämä osoittaa epäämättömästi mielenlujuutta ja urhoollisuutta miehessä, jonka vakaumuksen mukaan taistelun lopputuloksena ei saattanut olla muu kuin tappio.

On kiintoisaa todeta kurinpitokeinojen kehittyminen näinä päivinä. Salmela ei enää käyttänyt aseistariisumista, jäsenkirjojen pois ottamista, palkanpidätystä ym. aikaisemmin käytettyjä keinoja, vaan tehtävänsä laiminlyöneitä kaartilaisia vastaan sovellettiin väkivaltaisempia toimenpiteitä. Vastahakoiset miehet etsittiin piilopaikoistaan ja pakotettiin asevoimin riveihin. Laiminlyönteihin ja provokatorisiin tekoihin osallistuneet ammuttiin armotta, ja pienemmistäkin rikkomuksista uhattiin kuolemalla. Niinpä 26. pnä, kun miehet alkoivat juoda takavarikoituja väkijuomia, Salmela uhkasi ampua heti viisi miestä, ellei järjestys palautuisi. Se auttoikin ja Salmela katsoi asialliseksi käskää, että »miehille on annettava ryyppy rintamalla, mutta ei tippaakaan enempää». — Juopottelu tuli muuten varsin yleiseksi, ja varsinkin päällikkökunnan keskuudessa se rehoitti arveluttavassa määrässä. Salmela ei pystynyt sitä kokonaan tukahduttamaan edes omassa esikunnassaankaan, mikä seikka välillisesti aiheuttikin hänen tuhonsa.

Valkeni maaliskuun 28. päivä. Aamuvarhain olivat valkoiset ryhtyneet hyökkäykseen, ja Kalevankankaalla vuoti veri virtoina. Punaisen puolustus oli tiukalla, se antoi myöten, mutta kesti. Valkoisten tykkitulesta syttyi siellä täällä kaupungissa tulipaloja, mutta nopeasti toimiva palokunta pystyi kuitenkin pitämään ne kurissa.

Noin klo 15,30 paikkeilla kuulivat lähitalojen asukkaat Teknilliseltä opistolta, jonne yleisesikunta oli sijoittunut, valtavan räjähdysen ja havaitsivat heti sen jälkeen tulenliekkien lyövän ulos muutamista alakerran ikkunoista. Kohta oli paikalla myös valpas palokunta tunkeutuen oman henkensä uhalla palavaan taloon, josta kuului yhtämittaa räjähdyksiä. Neljännestunnissa olikin palo sammutettu ja palokuntalaiset ryhtyivät yhdessä lääkintämiesten kanssa kantamaan talosta haavoittuneita paikalle saapuneisiin sairaajoneuvoihin. Monet haavoittuneista olivat saaneet varsin pahoja vammoja, heidän joukossaan ylipäällikkö Hugo Salmela. Häntä lähdettiin kuljettamaan sairaalaan saamaan hoitoa, mutta se oli jo myöhäistä. Jonkin ajan kuluttua Pohjoisen rintaman ylipäällikkö heitti henkensä.

Mitä Teknillisellä opistolla oli tapahtunut, siitä ei aluksi kukaan tietänyt mitään ja nekin, jotka tiesivät, katsoivat asiallisemmaksi vaieta. Huhut läksivät liikkeelle. Yhden mukaan yleisesikunnan huoneistoon oli tunkeutunut valkoisten kranaatti, mikä olikin luonnollinen selitys tapahtumalle, sillä valkoisethan ampuivat kaupunkia. Toisen huhun mukaan Salmela olisi käsitellyt huolimattomasti käsikranaattia ja aiheuttanut siten räjähdysen. — Kumpikaan näistä selityksistä ei pitänyt paikkaansa. Vasta vuosien kuluttua on todellinen tapahtumien kulku pääpiirteissään selvinnyt.

Hugo Salmela oli tapansa mukaan työskennellyt ankarasti koko päivän työhuoneessaan ottaen vastaan puhelinsanomiam sekä jaellen käskyjään. Viereiseen huoneeseen oli iltapuolella kokoontunut esikunnan jäseniä ja päälliköitä, ja nämä lienevät viljelleet viinaksia, koskapa keskustelu kävi yhä kovaäänisemmäksi. Salmela oli silloin keskeyttänyt työnsä ja mennyt viereiseen huoneeseen ehkä miehiä rauhoittaakseen. Tällöin saapui ylipäällikön huoneeseen, jossa sillä hetkellä oli vain kanslisti, Porin rintaman päällikkö Salminen, kuuli viereisestä huoneesta kovaäänistä kinastelua, teki siitä omat johtopäätöksensä ja päätti tällöin toteuttaa jo kauan hautomansa suunnitelman.

Salminen oli saapunut Porista Tampereelle neuvotellakseen rintamanosansa asioista juuri ennen saartorenkkaan umpeutumista Tampereen länsipuolella ja jäänyt täten saarrettuun kaupunkiin aivan kuin vahingossa. Aikaisemmin olemme jo kertoneet, että Salminen oli suuri pessimisti, joka katseli maailmaa kovin mustien silmälasien läpi. Jo aikaisemmin hän oli havainnut Tampereen esikunnan kykenemättömyyden, heikkouden ja taipuvaisuuden riettaaseen elämään. Hänen nyt joutuessaan seuraamaan esikunnan toimintaa aivan läheltä oli hänessä yhä lujittunut käsitys, että esikunta oli kelvoton, vieläpä epäluotettava, ja että punaisten vastoinkäymiset johtuivat nimenomaan tästä. Ja niin oli hänessä kypsynyt päätös vapauttaa punakaarti kelvottomasta esikunnastaan. Itseään ylipäällikköä vastaan Salmisellakaan lienee tuskin ollut muistuttamista, sillä ylipäällikön uupumaton työskentely ja moitteeton elämä eivät ole voineet jäädä häneltä huomaamatta.

Nyt näki Salminen hetken tulleen päätöksensä toteuttamiseen. Sallimus oli järjestänyt niin, että välikappaleetkin tähän olivat aivan hänen kätensä ulottuvilla. Oven vieressä oli laatikko täynnä valmiiksi ladattuja käsikranaatteja. Ottaen näistä yhden käteensä hän työnsi oven auki huoneeseen, jossa esikuntaherrat parhaillaan rähisivät. Samalla astui Salmela kansliaan. Ovella seisten Salminen sanoi jotakin, että herrat näyttävät olevan juhlatuulella ja kysyi, käsikranaattiin viitaten, tiesivätkö herrat miten tätä käytettiin. Kuin vastauksena omaan kysymykseensä päästi Salminen iskurin, nalli paukahti ja pahaenteinen suhina ilmaisi läsnäolijoille räjähdysken pian seuraavan. Salminen nakkasi suhisevan kranaatin avoinna olevaan käsikranaattilaatikkoon. Samalla läsnäolijat syöksyivät tyrmistyneinä mikä minnekin turvaa etsien. Seurasi valtava räjähdys, savu ja tuhka sumensivat ilman, tulipalo oli päässyt valloilleen. Useimmat olivat selviytyneet varsin pienin vammoin ja pakenivat kauhuissaan tulta ja pauketta täynnä olevasta talosta, sillä huoneissa olleet ampumatarvikkeet räjähtelivät lakkaamatta. Salmela oli hakenut suojaa eräästä lähellä olevasta komerosta, mutta räjähdysken vaikutus ulottui sinnekin silpoen hänen alaruumiinsa. Salmiselta itseltään katkesivat molemmat jalat, mutta hän parani kuitenkin saamistaan vammoista. Salmela sitä vastoin jonkin ajan kuluttua kuoli. Vallankumouksen verenhimoinen jumala oli nielaissut oman kasvattinsa.

Salminen joutui Tampereen valtauksen valkoisten vangiksi ja sai valtiorikosoikeudessa kuolemantuomion. Ennen sen täytäntöönpanoa heinäkuun alussa v. 1918 hän oli kutsunut muutamia tovereitaan luokseen ja kertonut näille tekonsa vaikutteista samaan tapaan kuin edellä on esitetty. (Vrt. Suomen Punakaarti s. 265.) Vaikka kuolema jo väikkyi hänen silmiensä edessä, ei tämä lujaluontoinen mies sanonut mitään katuvansa. Hän oli toiminut mielestään oikein ja tehnyt vain velvollisuutensa. — Varmuudella ei tiedetä, tarkoittiko Salminen tuhota myös Salmelan, mutta todennäköistä on, että niin ei ollut asian laita. Jos kukaan, niin Salmela oli täyttänyt velvollisuutensa. Jälkimaailmalle ei ole säilynyt viitettäkään siitä, että hän olisi pienimmässäkään määrin tehnyt itseään syyppäksi petolliseen toimintaan.

Näin päättyi Hugo Salmelan elämäntarina. Kirjaimellisesti sanoen hän kaatui työnsä ääreen. Hän oli aatteen mies, joka henkilökohtaista kunniaa ja valtaa tavoittelematta oli kohonnut punakaartin johtavimmille paikoille nuhteettoman toimintansa ja kokemustensa ansiosista. Hän täytti velvollisuutensa esimerkillisen sitkeästi, mutta hänen luonteeseensa sisältyi ominaisuuksia, jotka normaalisissa sotaolosuhteissa estivät häntä kohoamasta ympäristöään ylemmäksi. Vasta Tampereen piiritystaistelujen pakkotilanteessa Salmela esiintyi todellisena tarmokkaana ja häikäilemättömänä johtajana ja organisaattorina, joka kovin ottein pakotti lyödyn ja kurittoman armeijansa noudattamaan tahtoaan. Vaikka Salmela aavistikin väistämättömän tappion olevan edessä, se ei hetkeksikään lamauttanut hänen päättöstään taistella loppuun saakka. Taistelutahdossa, sitkeydessä ja omaa etuaan tavoittelemattomassa velvollisuuksiensa täyttämisessä kelpaa Hugo Salmela esimerkiksi kenelle suomalaiselle soturille tahansa. Tässä mielessä jälkimaailma tuleekin tekemään kunniaa punaisen Pohjoisen rintaman ylipäällikön Hugo Salmelan muistolle.